

ANTAL TAMÁS

A sajtóesküdszékek és működésük szabályozása Magyarországon (1867–1896)

„Mindennek mértéke az ember – a létezőknek, ahogyan léteznek, a nem-létezőknek, ahogyan nem léteznek.”

(Protagorasz)

I. Az esküdszékek szervezésének dogmatikai és rendeleti rendszere

a) Történeti preambulum

Az esküdszék intézményének eredetét kutatva némely szerzők rámutatnak arra, hogy a fejlettebb társadalmi-jogi intézményeket mutató népeknél már az ókorban megjelent valamely, a későbbi esküdszékekre annyiban hasonlító szerv, hogy számos tagból állván ítélkezett a nép felett. Júdeában 23 tagú bíróság, Athénban 500 tagú *heliaia* működött, s alkalmazták az osztrakizmoszt (a cserépszavazást) a polisz integritásának védelmében. Cicero szerint Rómában is találhatunk hasonló megoldást, ahol egy 81 tagú bírói szerv járt el¹ – amely nyolcvan (máskor ötven) esküdt polgárból és a *praetorból* szerveződött. Mások a kereszténység eszméiből látják kinőni a bírászkodás ezen formáját, mondván, hogy az esküdszék a vádlott lelkiismerete – ezen megközelítésben a tizenkettes szám az apostolokra utalhat.

Elfogadhatóbb álláspontnak azon tézisek tűnnek, melyek nem az antik, s nem is a zsidó-keresztény kultúrkörben keresik az esküdszék genezisést, hanem az észak-germán törzsekénél: Skandináviában a kereszténység felvétele előtt 12 bírótörvénykezett bonyolultabb esetekben az úgynevezett *béke* helyszínén, mely mogyoróvesszőkkel körülfont magaslaton állt. A normann hódítások hatására a népi bírászkodás ezen formája áterjedt a többi germán – a teuton, majd a frank – területekre is, s ez utóbbinál állandósult egy testület, mely a bizonyításban vette ki szerepét. Ellentmondásosan, angliai kibontakozását említik az 1066. évi normann hódítástól, de találunk utalást ezt jóval megelőző időkre is: ott állítólag már *Wessex* legendás királya, Nagy *Alfred* (871–889) korától fogva fejlődött az esküdszéki intézmény. Végülis tény, hogy II. *Henrik* uralkodása alatt (1154–1189), 1164-től (*Clarendoni Konstitúciók*) már tizenkét szabad és becsületes ember ítelt büntető ügyben. Feltehetőleg az uralkodó vagy a területen birtokos főnemes által kiküldött bírák (*missi*) tisztességes környékbeli embereket (*homines credentes justa*

¹ RÉSŐ ENSEL SÁNDOR: *Az esküdszék Magyarországon*. Pest, 1867. 104. p., ÖDÖNFI MIKSA: *Sajtóeljárástunk és annak fejlődése*. Budapest, 1903. 5–6. p.

quantos praeviderit) hívtak egybe törvényt ülni Angliában, ebből lassan a vád *jury*, később az ítéelő esküdtszék szintetizálódott ki.²

Német területekre az újkori történelemben először a *Constitutio Criminales Carolina* (1532) szervezett 12 tagú bíróságot, majd a Rajna menti fejedelemségek közvetítésével jutott el az alkotmányos reform a francia forradalom hatására a Német Nemzet Szent Római Birodalmába (pl. Kurhessen, Württemberg, Baden, Braunschweig, Szász-Weimar, Meiningen, Hannover, Hessen, Nassau fejedelemségekbe, illetve Bajor- és Poroszországba, sőt egy időre [1850-től] még Ausztriába is). Franciaországban 1791-ben vezették be az ott később sok kálváriát és szabályozást megélt esküdtszéket, melyet a *Code d' Instruction Criminelle* (1808) s a *Code Pénal* (1810) is átvett, majd továbbított Belgiumba, annak megalakulásakor (1830).

Magyarországon a társasbíráskodás ezen formája folytonos jogtörténeti hagyományokkal nem rendelkezett, de azért megemlíjük, hogy *Réső Ensel Sándor* szerint I. (Nagy) *Lajos* (1342–1382) már rendelkezett fenyítő ügyekbeni nyomozás tekintetében 12 becsületes ember részvételéről. Szerinte *II. Rákóczi Ferenc* is alkalmazott 12 esküdt nemeset Pásztor lakosainak engedetlenségéi ügyében 1704-ben.³

Ha ezek nem is volnának bizonyítottak, de az bizonyos, hogy az 1298. évi 44–45. tc. a tudományvételek tárgyában hatalmaskodási ügyben akként rendelkezett, mely szerint az eljárást 12 esküdt nemes (köztük 4 szolgabíró) előtt kellett végezni, és az iratokat előtűk az alispán székén elhelyezni. Az 1351. évi 23. tc. szerint a vallomások felvételét a vármegyék vagy a kerületek nemeseinek egybegyűjtésével, tudakozás útján kellett tenni a király, a nádor vagy az udvarbíró levelei szerint. Az 1500. évi 10. tc. akként szólott, hogy „a tizenhat esküdt ülnökön kívül, kiknek a törvényszéken jelen kell lenniök, válasszon a királyi felség a főpap urak közül négy, és a báró urak közül is ugyanannyi jogtudóst, a kik tudásukkal a többiek fölött kitűnnek, és ezeknek a nagy és egész nyolczados törvényszékeken mindnyájoknak jelen kell lenniök. A jövőre állandóan tartandó rövid törvényszékeken pedig csak tizenketten tartoznak közülök bennülni, egymásközt kölcsönösen váltakozván”. Az 1514. évi 4–6. tc-ek pedig a keresztesek által okozott kárt mérették fel 12 becsületes nemes által. Az 1514. évi 33. tc. a gonosztevők kifürkészését és egybefrását bírta ugyanennyi választottra, a 38., 39., 52. tc. pedig szintén 12 fős testületet nevezett meg a bántalmazott nemesek élő díjának, s egyéb kárainak megtérítésére. Az 1527. évi 6. tc. pedig elrendelte: „Hogy az ország egyes vármegyében válasszanak a rákosi eskü alatt a megyei ispánok és szolgabírák mellé tizenkét becsületes nemeset, a kiknek kötelessége legyen minden tolvajt, rablót, gyujtogatót, varázslónót, gyilkost és más hasonló gonosztevőket hűségesen kinyomozni és összeírni, a kiket aztán az illető vármegyeyi ispánoknak érdemük szerint minden kegyelem nélkül meg kell büntetniök”. Az 1548. évi 42. tc. a sanyargatott jobbágy elköltözködésének engedélyezési eljárásában állapított meg vármegyénként 12 esküdtet.⁴

A modern esküdtszékek magyarországi bevezetésének gondolata csupán a reformkor vége felé vetődött fel gondolkodóink javaslataiban. *Széchenyi* még a Stádiumban sem szólt róla, s *Kölcsey* is a rendi jelleget figyelembe vevő bírósági szervezet mellett érvelt – mind az országos, mind a megyei politikai életben meghatározó személyiségeink az 1830-as évek elején még a hagyományossá merevült bírósági szervezet további fenntar-

² RÉSŐ: i. m. 104–105. p., ÖDÖNFI: i. m. 6–7. p.

³ RÉSŐ: i. m. 105. p., vö. ÖDÖNFI: i. m. 9. p.

⁴ A jogszabályhelyeket lásd a *Corpus Juris Hungarici* I–II. kötetében (Budapest, 1899): I. 178–179., 646–649., 708–711., 720–723., 724–725., 728–731., II. 8–9., 240–241. p.

tását szorgalmazták.⁵ A változást a *szatmári tizenkét pont* jelentette, melyben 1841-ben *Somogyi Antal*, *Darvay Ferenc* és társaik a vádper és az esküdtszék bevezetését követelték, az utóbbinál – *angol mintára* – mind a vád *juryt*, mind az ítélező („kis”) esküdtszék, s szorgalmazták a semmitőszék felállítását is.⁶ A bírósági szervezet részben angolszász mintájú átalakítása ezek után egyre több követutasításban bukkant fel, mígnem *Szemere Bertalan* „Utazás külföldön” című munkájában a francia esküdtszéki eljárás magasabb rendűségét ismerte el a magyar törvénykezési szervezettel szemben.⁷ *Kossuth* a *Pesti Hírlap* hasábjain támogatta a felvetést, amely a sajtószabadság megvalósításának céljával egybeforrva, mind szélesebb értelmiségi körben deklarálta az esküdtszék és a szabad sajtó civilizáció teremtő erejét (pl. *Pulszky Ferenc*, *Vay Dániel*, *Kuthi Lajos*, sőt *Leibniz* is Ungarn im Jahre 1841 című röpiratában⁸).

Az 1840. évi 5. tc.-kel kiküldött országos választmányban *Deák Ferenc*, *Bezerédj István*, *Eötvös József*, *Klauzál Gábor* és *Pulszky Ferenc* érvelése ellenére is elvetették az esküdtszéki rendszer adaptálását, azonban az érte lándzsát törő tagok különvéleményt csatoltak a hivatalos állásfoglaláshoz. Nem sokkal később, 1843. november 28-án az országgyűlés kerületi ülésén kezdődött meg a büntető eljárási kódex vitája, amelyben először elnapolták, végül 1844. január 27-én 28:22 arányban a vármegyék megszavazták az esküdtszéki rendszer rendi különbségekre figyelemmel nem lévő bevezetését.⁹ Azonban, mint ismeretes, a főrendek nemet mondtak az egész javaslatra.

Az *Ellenzéki nyilatkozat* nyíltan nem emelte szavát az esküdtszékekért, azonban számos megye követutasításából kiérződött az utolsó rendi országgyűlés előestéjén az európaiság egyik akkori eszméjének, az esküdtszéknek a kívánalma. Tulajdonképpen az 1848. márciusi felirati javaslat is mellőzte a kérdést, azonban a *márciusi 12 pont* 8. tételében már *expressis verbis* is szerepelt az erre irányuló követelés („Esküdtszék, képviselőlet egyenlőség alapján”). A szentesített 1848. évi XVIII. tc. (a továbbiakban: sajtótörvény) 17. §-a pedig már kimondta, hogy „A sajtóvétségek fölött nyilvánosan, esküdtszék ítélt.”

1848. április 19-én *Deák Ferenc* igazságügyminiszter – *Békey István* előadói fogalmazásában – az 1843. évi büntető perrendtartás tervezetét alapul véve kibocsátotta az esküdtszéki eljárást szabályozó rendeletét (a továbbiakban: R1848), amely egyben az első kodifikált és hivatalosan is alkalmazott polgári kori büntető eljárásjogi joganyag volt a magyar történelemben.¹⁰ Ezen rendelet alapján – tudomásunk szerint – egyetlen teljes esküdtszéki eljárást tartottak, s egy másik pedig csupán a vád *jury*-ig jutott el; mindkét eset Pozsonyban történt.¹¹

⁵ BOTH ÖDÖN: Küzdelem az esküdttíráskodás bevezetéséért Magyarországon a reformkorban és az 1848. áprilisi esküdtszéki rendelet. *Acta Juridica et Politica Szeged*. Tomus VII. Fasciculus 1., 1960. 5–7. p.

⁶ RÁCZ ISTVÁN: Az 1841. évi szatmári 12 pont. *Acta Universitatis Debreceniensis de Ludovico Kossuth Nominata*. Tomus II. Budapest, 1955. Lásd a 11. pont (3) bekezdését! 122–123. p.

⁷ SZEMERE BERTALAN: *Utazás külföldön*. Budapest, (é.n.) [1983]. 160–161. p.

⁸ TARNAI JÁNOS: A sajtótörvény keletkezésének története. *Jogtudományi Közöny* (a továbbiakban JK.) XLVII. évf. 1912. május 31. 188. p.

⁹ BOTH: i. m. 9–13. p., STIPTA ISTVÁN: *A magyar bírósági rendszer története*. Debrecen, 1998. 133–134. p.

¹⁰ Az 1848. évi rendelet keletkezését és szövegét részletesen elemzi BOTH: i. m. 19–40. p.

¹¹ SÁRLÓS BÉLA: *Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc büntetőjoga*. Budapest, 1959. 45. p.; RÉSŐ: i. m. XII. p.

b) Az esküdtszékek jogelméleti vitája

Az esküdtszékek reaktualizálásának kérdése a bíróságok újjászervezésével azonnal felvetődött: a neoabszolutizmus törvénykezési rendszerét 1867 után felváltó új struktúrába ismét be kellett illeszteni a *juryt* – tapasztalatok híján az aktuális társadalmi-politikai megfontolásoknak megfelelően.

Pfendeszak Károly a *Jogtudományi Közlöny* megjelenésével egyidőben fejtette ki nézeteit a szervezés kérdéséről, melyben felvázolta azon biztosítéki elveket, melyeken a *corpus*nak nyugodnia kellene: e szerint a törvénykezést a közigazgatástól el kellett választani, s garantálni volt szükséges a bíró függetlenséget mind az elmozdíthatatlanság, mind az utasítól való mentesség tekintetében, illetve a nyilvánosságot és a szóbeliséget, a szabad sajtót és „bűnvádi ügyekre nézve, a bűnösségbeni ítélelhozatalnak esküdtszékekre történő ruházását” javasolta egy jól képzett ügyvédi kar felemelése mellett.¹²

Mindenek előtt eldöntendő kérdés volt, hogy milyen jellegű intézmény legyen az esküdtszék. Jogi, politikai vagy igazságszolgáltatási eszköz? Ezen kérdésekből kiindulva az esküdtszék *tágabb értelemben* jelentett egy komplex intézményt, mely ellentétét képezte azon jogszolgáltatásnak, mely a fejedelemtől vagy az állam rendszerezett törvényszéki hivatalnokaitól egyedül indult ki. *Szűkebben* tekintve viszont egy eljárásjogi jogintézmény és eszköz, mely által a választott egyének a képzett bírák elnöklése és vezetése alatt döntöttek az eset ténykérdései felől.¹³ Az esküdtszékeket a továbbiakban mint *jogi instrumentumokat* vizsgáljuk, nem tekintjük őket elsődlegesen politikai intézményeknek.

A szervezés tervezése alkalmával célszerűnek mutatkozott a magyar 1843. és 1848. évi megoldások mellett az európai tapasztalatokat is figyelembe venni, hiszen nem csupán Angliában, de Spanyolországban, Portugáliában, Franciaországban, Belgiumban, a rajnai német tartományokban, Poroszországban, Genfben és egyéb svájci kantonokban, Máltán, valamint Svédországban és Norvégiában is működött *jury*. A korabeli tudósok leginkább az angol, a francia és a német modellt ismerték és ismertették – az előbbit mint perfektuálist, az utóbbiakat mint „hibás” átvételeket.

Azon felfogásból indult ki a tudomány is, hogy az esküdtszék ne lehessen tisztán politikai intézmény, mint Franciaországban, ahol az őslajstromok megalkotásában igen jelentős befolyásra tettek szert a *mairek* és a *prefectek*, s a szavazás titkossága és a szavazati arányok meghatározása is rapszódikusan változott 1791 és 1852 között. Továbbá, hogy a szervezésben a népi elemek ne zárassanak ki, s a kormány szervei túl jelentős befolyást ne terjeszthessenek a lajstromok megalkotására.

Szempon volt, hogy az esküdteknek lehetőleg ne csupán sajtóvétségekben, hanem – miként azt az 1843. évi magyar tervezet is tartalmazta – valamennyi büntető ügyben legyen hatáskörük. Néhányan az 1848. évi törvényhozás kifejezett hibájának tekintették a csak sajtóvétségi eljárásban való megalkuvást. A másik véglet: a második császárság alatt Franciaországban éppen a sajtóvétségeket zárták ki az esküdtszékek hatásköréből.¹⁴ Itt volt eldöntendő az is, hogy feltegyék-e az angliai *guilty-not guilty* (bűnös–nem bűnös) előkérdést, mely lehetőséget adott volna a bűnösség beismerése esetén az esküdt-

¹² PFENDESZAK KÁROLY: A bíróságok szervezéséről. *JK*. I. évf. 1866. március 12. 169–171. p.

¹³ EKMAYER ÁGOST: Az esküdtszék. *JK* II. évf. 1867. június 16. 127–128. p.

¹⁴ SZ. I.: Az esküdtszékek szervezéséhez. Jövő codificatióknk szempontjéről. *Pesti Napló* (a továbbiakban: PN) XVI. évf. 1865. augusztus 10., augusztus 17.

szék mellőzésére. Ekkor ugyanis az angol törvénytudó bírák további „próbák” nélkül, azonnal „kimérték” a büntetést.¹⁵

Az esküdtisztekek minősége jelentős mértékben függött tagjainak műveltségétől. A jelöltek kiválasztásánál az intézmény eredményessége nyomban eldőlt: mennél kormányfüggetlenebbek voltak az esküdtjelöltek, mennél lojálisabbak a végrehajtó hatalomhoz, annál kevésbé valószínű volt meg a népi (laikus) bíráskodás. Ez magával vonta annak kérdését is, kik legyenek jogosultak a szolgálati lajstrom megalkotására. Franciaországban kezdetben az *agent national*-t bízták meg azzal, hogy „kiket elég képeseknek ítéli az esküdtisztekek működésének kellő véghezvitelére (*qu'il jugera propres a remplir les fonctions des jures*)”, név szerint határozza meg: leginkább a földbirtokosokra, a tudósokra és a kereskedőkre gondoltak. Az 1827. évi módosítás már csak az intelligenciát és a vagyont említette cenzusként. Később a prefektusokra bízták az őslajstrom revízióját, amely jelentékeny befolyást engedett a kormánynak a jelöltek szelektálásánál. A választói jogosultsággal azonosítani az esküdtisztekek szintén nem lett volna szerencsés, még akkor sem, ha a választás és listaalkotás rendszere elektoriálisan működik, mint történt ez Genfben. Mi lehet garancia arra, hogy az elektorok (ösválasztók, *Urwähler*) maguk elég bölcsesek lesznek a további társadalmi analízisre? Énnél szakmailag kaotikusabb csak azon eset lehetett volna, ha minden honpolgárt felruháznak esküdtisztekekkel, miként tették ezt az Amerikai Egyesült Államokban. Általában véve mindig kérdés, kik végezzék az őslajstromok (*Urliste*) kiigazítását (*Reduction der Geschwornenliste*), s ők kiknek legyenek ezért felelősek.¹⁶ Az 1848. évi magyar megoldás a törvényhatóságok kezébe tette az erre hivatott választási bizottság szervezését (R1848 5. §), Belgiumban pedig a fellebbezési törvénytisztekek elnökét és tagjait jelölték e feladatra.

A *census* kérdése legalább ily döntő volt. Abban egyetértettek az európai államok, hogy a műveltségi és a vagyoni feltétel meghatározása a legalkalmasabb, de ennek aránya és pozitív mérőszámai kaleidoszkópikusak: Kurhessenben, Würtembergben, Hessenben, Nassauban a jellemzőkérdés és becsületes személyeket keresték, a legtöbb helyen azonban a vagyonból, az adózott jövedelemből vagy a fizetett adóból indultak ki. A legszerencsésebb e tekintetben a belga megoldás volt, amely területenként (régiónként) eltérően állapította meg a cenzust, igazodva az ottani jövedelmi viszonyokhoz, ezáltal nem vált a jogosultság kizárólag egyes társadalmi rétegek privilégiumává. Természetesen a jelöltek létszámának felduzzasztása sem lehetett előnyös, miként esett ez Franciaországban 1791-ben. Az angol etalon egyébként szintén a vagyonhoz kötötte az esküdtisztekek, amely főszabály szerint 10 font sterling évi jövedelmet írt el, *ergo* enyhébbek voltak a feltételei, mint a választójog tekintetében. A listákat ott a *sheriff* véglegesítette.¹⁷

Újabb akhilleszi sarka a rendszernek a *visszautasítási jog* (*Recusationsrecht*) gyakorlása és annak terjedelme. Angliában erre a vádló nem volt jogosult, a vádlott azonban – a vád tárgyává tett cselekmény súlyától függően – akár valamennyi jelöltet elutasíthatta. Franciaországban az államügyész a terhelt előtt nyilatkozhatott, a védők pedig sokszor a

¹⁵ RÉSŐ: i. m. 94–99. p. A szerző szerint 1850-ben Londonban 200 vádlott közül 55, Leedben 383 terheltből 276 vallotta magát bűnösnek (*guilty*).

¹⁶ EKMAYER ÁGOST: Az esküdtisztekek. *JK II.* évf. 1867. július 21. 155–156. p.

¹⁷ RÉSŐ: i. m. 174–190. p. A szerző részletezi az egyes államok listaszerkesztési eljárásait is. Valamint *Sz. I.*: i. m. PN. XVI. évf. 1865. augusztus 17.

legalkalmasabb személyeket utasították el indokolás nélkül és mindenkorra (*peremptorisch*).¹⁸

Újabb vitát képezett, hogy hányféle *jury* létezen: ti. alkalmazzanak-e vádesküdszék, mint Angliában és miként Magyarországon is 1848-ban (R1848, 21–22. §), vagy e kérdésben egyedül a vádló határozzon-e, ahogyan Európa legtöbb államában szokás. Másrészt szükséges-e különleges kérdések megoldásához igazított *special-juryt* alkalmazni, mely az adott professzió szakembereiből állana.

Fontos lehet az esküdtek részére felteendő kérdések szerkesztésének joga és azok szerkezete is. A helytelen kérdésfeltevés számos esetben vezetett semmisségi eljáráshoz, Angliában *writ of error*hoz, illetve *newtrial*hoz. Olvashatunk oly megállapítást is, mely szerint a rosszul feltett kérdések okozták a nagy számú jogorvoslatot Franciaországban, ahol az esküdtekhez intézett kérdések száma egy ügyben elérhette a 6000-et (!) is. A jó kérdésben az angol formula szerint elkerülendő volt minden komplexitás; a tárgyszerűség azonban, lévén több komponensű egy jogi probléma, egyetlen kérdéssel aligha lehetett elérhető – gondoljunk csak a tényállási elemek és a bűnösség elhatárolásának példájára. További ütköző pont, hogy a bírói reaszumálás (*charge-resumé, summing up*) a véleménynyilvánítástól tartózkodó legyen-e, vagy állásfoglalást is tükrözzön-e, mint az Angliában szokás.¹⁹

Érdekes diskurzust eredményezett az esküdtek döntési kompetenciája a ténykérdések és a bűnösség körül. Egyesek az esküdszék mindenható tévedhetetlenségéből, omnipotenciájából és a rendi bíraskodás rossz tapasztalataiból kiindulva minden érdemi döntést a *jury*hoz kívántak telepíteni, mások az angol mintájú ténykérdéssel is megelégedtek volna. E vitának genezise ott keresendő, hogy vajon elválasztható-e a tény- és a jogkérdés egymástól, vagy azok netán organikus egységet képeznek-e. *Réső* a bűnösséget is felteendő kérdésnek tartotta, *Ekmayer* viszont ellenezte ezt. Az angolok sem tartották szükségesnek.

Az enyhítő körülmények külön számbavétele az esküdszéknek nem minden államban lett feladata. Az 1832. évi francia és a genfi rendszerben az ily körülmények fennforgását csupán jelezhették, az angoloknál az esküdszék hozhatott olyan különös határozatot (*special-verdict*), amelyben a bíróság először állást foglalt, s ennek figyelembe vételével született meg a verdikt. A szavazás kérdése szintén eldöntendő volt: titkosan, vagy nyíltan történje-e? A titkos szavazás hívei szerint az esküdt meggyőzésének csak ezen esetben merhetett teret adni, mivel nem kellett tartania semmilyen későbbi megtorlástól, az ellenzői viszont éppen a befolyásolhatóság és a korrupció veszélyét látták az anonimitásban. *Réső* csak különleges államérdek, vagy tapintat okán látta megengedhetőnek a titkosságot, egyébként szerinte a nyílt szavazás az intézményi garanciák egyike.²⁰

A szavazati arányok tekintetében csak Angliában és az Amerikai Egyesült Államokban ragaszkodtak az egyhangúsághoz, Franciaországban 1791-ben a felmentéshez elég volt 3 szavazat, majd a köztársaság V. évének *Fructidor* havában hozott döntés szerint ott is egyhangúság lett szükséges, s ha 24 óra alatt nem sikeredett döntésre jutni, csak akkor lehetett elegendő a szótöbbség. Az 1808. évi *Code Penal* az érvényes határozathoz már csak 7 szavazatot követelt meg, de ekkor az állami bírák (*Assissenrichter*) is szavazni tartoztak. 1831-ben az utóbbit elhagyták, s minimum 8 szavazat kellett a bü-

¹⁸ EKMAYER: i. m. *JK*. II. évf. 1867. július 21. 156–157. p.

¹⁹ EKMAYER: i. m. *JK*. II. évf. 1867. augusztus 4. 172–174. p., TARNAI JÁNOS: Egy angol sajtóper. *JK*. XXVIII. évf. 1911. április 28. 153–154. p.

²⁰ RÉSŐ: i. m. 116–126. p.

nösség megállapításához, míg 1835-ben ismét a szótöbbség elvét vezették be. Bajorország, Kurhessen, Württemberg, Szász-Weimar, Meiningen 8, Poroszország csak 7 voksot, Branunschweig azonban egyhangúságot követelt meg,²¹ Magyarországon 1848-ban 8 szavazatot írtak elő (R1848, 75. §).

A jogot tanult bírák határozata és az esküdtszéki verdikt viszonya újabb kritikus pont: a tudós bírák elfogadhatták azt minden további jogosultság nélkül, vagy a szótöbbséghez a hozzájárulásuk is szükséges volt (Franciaország 1808., 1821.); az egész ügyet új esküdtszék elé utalhatták, ha a határozat tévességéről egyhangúan meggyőződtek (Franciaország 1808., Hannover, Bajorország, Hessen, Nassau, Württemberg, R1848, 77. §), illetve ha többségük ezen a véleményen állt (Franciaország, 1835); felmenthették az esküdtszék által bűnösnek talált vádlottat, ha a *jury* bizonyítatlanság ellenére hozott ilyen határozatot (Szász-Weimar); az elnöklő bíró a bizonyítási szabályok lényeges megsértése miatt a jogkérdés feletti határozást a legfelsőbb törvényszéknek engedhette át felterjesztés útján (Anglia, 15 tanács elé utalás).²²

Az esküdtszékek sarkalatos pontjait *in nuce* ennyiben tárgyaljuk, célunk elsődlegesen az volt, hogy megismertessük ezen intézmény eljárásjog-dogmatikai nehézségeit nemzetközi kitekintés és hazai vélemények felhasználásával.

c) Esküdtszéki rendeleteink a kiegyezés után

Az eddigiekben ismertetett viták és diskurzusok figyelembe vételével, döntően az 1843. évi tervezetre és az 1848. évi rendeletre alapozva, végül 1867-ben megindult az ismételt normaalkotás – ezúttal hosszú folyamata. A dualizmus első kormányainak jogalkotó hatáskörét az országyűlés törvényi felhatalmazások útján még akkor is elismerte, ha tipikusan törvényi szabályozás körébe eső tárgyról volt szó, megkívánva ugyan, hogy az alkalmazott megoldás csupán provizórikus legyen, azonban – miként ezúttal is – a becikkelyezés számos esetben nem következett be.²³ *Ergo* a büntető eljárás ezen kodifikációja is rendeletek szintjén valósult meg, amelyekből az elkövetkező négy évben egész csokorra valót bocsátott ki az Igazságügy-minisztérium.

Az első ilyen norma az 1867. február 5-i kormányúléseken bemutatott, majd a képviselőházban március 9-én, a főrendeknél március 12-én házhatározattá emelt igazságügy-miniszteri előterjesztés volt, melyben először fejeződött ki annak gondolata, hogy a megváltozott közjogi viszonyokhoz a sajtóesküdtszéki eljárást azzal a változtatással kellene igazítani, hogy – ismét hatályba léptetve a sajtótörvényt – az esküdtszékeket nem minden törvényhatóságban, hanem csupán a kerületi táblák és a királyi tábla székhelyén kellene működtetni. Tehát újból el kívánták törölni az előzetes cenzúrát, és reaktualizálni szándékoztak a sajtótörvényt.²⁴ Evégből a kormány már márciusban és május elején felszólította az érintett törvényhatóságokat az esküdtképesek jegyzékének megállapítására.²⁵

²¹ EKMAYER: i. m. JK. II. évf. 1867. augusztus 11. 181. p., a francia esküdtszéki eljárásról részletesen ír SZEMERE: i. m. 149–161. p., RÉSŐ: i. m. 117–119. p.

²² EKMAYER: i. m. JK. II. évf. 1867. augusztus 11. 181–182. p., RÉSŐ: i. m. 126–29. p.

²³ MÁTHÉ GÁBOR: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása 1867–1875*. Budapest, 1982. 64–65. p.

²⁴ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban MOL) K27 X 57. 3744. 1867. február 25. 7. p. és március 9. 5. p.

²⁵ Miniszteri előterjesztés 1867. február 25-ről a sajtóügyben [...], Magyarországi Rendeletek Tára (a továbbiakban: MRT.) 1867. II. kiadás. Pest, 1871. 34 36. p., A m. k. bel- és igazságügyminiszternek 1867.

A várvavárt esküdszéki eljárást szabályozó „nagy rendelet” az április 25-i kormányülésen elhangzottak szerint már április végén elkészült,²⁶ azonban kihirdetése csak május 17-én történt meg, hatályba pedig június 16-án lépett: ezzel létrejött egy provizórikusnak szánt, ámbátor mégis 1900. január 1-jéig hatályban levő különleges norma, amely egyben az első jogszabályilag kodifikált büntető eljárásjogi „kódexünket” is jelentette (a továbbiakban R1867).²⁷ A kormány lényegében célszerűségi és centralizációs szempontokat követett, amikor megismételte benne a bíróságok székhelyeit: valamennyi törvényhatóságban esküdszéket működtetni személyi oldalról már eleve illuzórikus volt, ráadásul a sajtóvétségek száma nem is emelkedett túl magasra, és a bírói tanács tagjait ekként a kormány nevezhette ki. Mindez teljesen egybehangzott a bírói hatalom gyakorlásáról később megalkotott 1869. évi IV. tc. majdani 3. §-ával, mely szerint az ítélő bírakat, az igazságügy-miniszter ellenjegyzése mellett, a király nevezte ki. Nem látjuk megalapozottnak *Sarlós Béla* megfogalmazott kifogásait, melyek szerint ez már eleve a sajtószabadság megrontása lett volna.²⁸ Az új rendelet az 1848. évin alapult, szövege is jelentős egyezőséget mutatott, azonban *mutatis mutandis* eltért néhány főbb vonásában: például elhagyta a vádesküdszéket, megváltoztatta a szavazati arányokat (8-ról 7-re csökkentette a bűnösség megállapításához szükséges vétumokat), mellőzte a kötelező védelmet, de ettől még nem lett reakció, a kormány önkényének teret engedő eszköz a sajtószabadság felett.

Intézkedtek továbbá az 1867. március 17-i felhívó rendelet hatályba lépése előtt a neoabszolútizmus idején sajtóvétség miatt hozott ítéletek és végrehajtásuk hatályon kívül helyezéséről, illetve felfüggesztéséről, az elítéltek javainak visszaadásáról, s az emigráltak hazatéréséről. Az amnesztia később kiterjedt azokra is, „kik az alkotmány helyreállítása óta sem szüntek meg az ország törvényei ellen törekedni, [ha] a koronás király iránti hűségre és az ország törvényei iránti engedelmességre ünnepélyes ígéretet” tettek.²⁹

Az 1848. évi rendeletet inkább finomító, mint annak erényeit elvető 1867. évi rendelet azonban nem bizonyult elegendőnek. Miután az 1848. évi alapján csupán egyetlen eljárást tartottak – miként már utaltunk rá, Pozsonyban –, ezért annak akhilleszi sarkai sem világlottak elő, azonban a kiegyezés utáni évek a jogalkotót kiegészítésre késztetve hamar megmutatták az *in praxi* előbújó hiányokat – ez indította el a normaalkotás hosszú folyamatát, amelyben az igazságügy-miniszterek rendezték, árnyalták az egyes életre hívott intézményeket, ezzel is hozzájárulva a jogbiztonsághoz. Hibának kell tekintenünk, ha valaki csupán egyetlen rendelet alapján vizsgálja a sajtóvétségi bíráskodást a dualiz-

március 17-én kelt 490/B.M. és 16/I.M.E. számok alatt kelt rendelete a sajtóviszonyok tárgyában [...]. MRT 1867. II kiadás. Pest, 1871. 39 41. p., A m. k. igazságügyminiszter 1867. évi május 4-én 174/eln. sz. a kelt rendelete, az esküdszékek tárgyában [...]. MRT 1867. II. kiadás. Pest, 1871. 83 84. p., valamint MATHÉ: i. m. 66–67. p.

²⁶ MOL K27 X 57 3744. 1867. április 25. 4. p.

²⁷ A m. k. igazságügyminiszteriumnak 1867. május 17-én 307/eln. sz. a kelt rendelete a sajtóvétségek felett ítéendő esküdszékek felállítása iránt. MRT 1867. II kiadás. Pest, 1871. 89 115. p., RÉVÉSZ. T. MIHÁLY: *A sajtószabadság érvényesülése Magyarországon 1867–1875*. Budapest, 1986. 38. p., SARLÓS: i. m. 59–60. p., SARLÓS BÉLA: *A sajtószabadság és eljárási biztosítékainak fő vonásai. Jogtörténeti tanulmányok II. A dualizmus korának állam- és jogtörténeti kérdései*. Szerk.: Both Ödön, Csizmadia Andor [...]. Budapest, 1968. 195–196. p.

²⁸ SARLÓS: *A sajtószabadság...* i. m. 195. p.

²⁹ Királyi rendelet 1867. április 11-ről a sajtóvétségek megkegyelmezése tárgyában. Magyarországi Törvények és Rendeletek Tára (a továbbiakban: MTRT.) 1867. Pest, 1868. 91. p. és Legfelsőbb elhatározás 1867. június 9-ről [...]. MTRT 1867. Pest, 1868. 161. p.

mus alatt: a kiegészítő jogszabályok is legalább ilyen fontosak, s már önmagukban is garanciális normaelemeket hordoztak. Ekként jelent meg még 1867 júliusában az első pótrendelet, mely 19 pontban konkretizálta, pontosította a május 17-i jogszabályt, valamint a 480/1868. számú IM rendelet az előző kettő kiigazítása végett.³⁰ Ezen rendeleti jogalkotási megoldás kellően rugalmasnak bizonyult az anomáliák kiküszöbölésére.

A további két évben majd húsz (!) olyan rendeletet találtunk, amely a tárgyalts szabályozás körébe esik; ezek közül ehelyt csak a lényegesebb ügyköröket emeljük ki, az eljárás ismertetésénél a megfelelő dogmatikai részben azonban valamennyi tartalmát bemutatjuk.

Különösen sok probléma merülhetett fel az eljárás első részében nyomozati feladatokat teljesítő vizsgálóbírók, illetve a vizsgálat eredményét értékelő közvádlok jogainak gyakorlása körül. Mivel a törvényhatóságok az együttműködést teljesíteni vonakodtak, számos rendelet a nevezett eljárási alanyokat erősítette pozíciójukban, felhívván a municipalitásokat a kötelezettségeik gyors teljesítésére. Részletezendőnek mutatkozott a magánvádlo és a közvádlo eljárásjogi helyzetének pontos identifikálása, s a hatásköri ütközések elkerülése végett egymáshoz viszonyított szerepük tisztázása. Sok szó esett a kiegészítésekben a büntetés végrehajtásának intézményi szabályozásáról is: az 1867. évi rendelet erre csupán egyetlen rövid megjegyzést tartalmazott (R1867, 101. §), a többi, igen lényeges klauzulát 1868 folyamán alkották meg leginkább. Különösen indokolta a jogalkotást az éliteltekkel szemben mutatkozó fokozott liberalizmus kontrollja, amely néhol már-már veszélyeztetni látszott a szankció célját. Magát az esküdtészi eljárást a későbbi korrekciók érintetlenül hagyták, csupán a bírói tanács joghelyzetének részletezése látszott szükségesnek.³¹

A polgári törvénykezési rendtartásról szóló 1868. évi LIV. tc. a kerületi táblákat azonban hamarosan megszüntette, helyettük a sajtóvétségek elbírálására létrehozták a *vegyes bíróságokat*, amelyek emellett szőlődézsma-megváltás miatti fellebbviteli ügyeket (1868: XXIX. tc.) és a pénzügyi törvények és rendeletek végrehajtása körüli mulasztásokat bírálattak el. E provizórikus intézményeket Nagyszombaton, Eperjesen, Kőszegen és Debrecenben állították fel, s 1871. december 31-vel szüntették meg.³² 1872-től külön rendelet határozta meg azon törvényszékeket, melyek kebelében esküdtészek is működött.

Mivel az 1867. évi rendelet hatálya Erdélyre nem terjedt ki,³³ ezért ott csak az 1871. május 14-én kiadott két rendelet teremtette meg a számonkérhető sajtószabadságot; az első a Magyarország és Erdély egyesítésének részletes szabályait tárgyzó 1868. évi XLIII. tc. 12. §-ának felhatalmazása alapján fogalmazott, s az esküdtészek erdélyi bevezetéséről szóló, a másik az erdélyi sajtóesküdtészek működését szabályozó, az 1867. évi Magyarországra alkotott norma szövegét követő rendelet, amely számos, az

³⁰ A magyar kir. igazságügyministernek 1867. július 25-én 307. számhoz kelt pótrendelele [...]. MRT 1867. II. kiadás. Pest, 1871. 242–248. p., Uő 1868. évi május 15-én 480. sz. a. kelt rendelete [...]. MRT 1868. III. kiadás. Pest, 1884. 184–185. p.

³¹ A vizsgálóbírák negatív fogadtatásáról és a büntetés végrehajtásáról példákkal ír RÉVÉSZ: i. m. 43–46., 47–50. p.

³² Igazságügyministeri rendelet az ideiglenesen felállítandó „királyi vegyes bíróságok” tárgyában. Kihirdetve: 1869. május 13-án. MRT 1869. II. kiadás. Pest, 1872. 475 477. p. és A m. k. igazságügyministernek 1871. decz. 12-én 10222 sz. a. kelt utasítása a szervezendő kir. bíróságok életbeléptével feloszlátandó első folyamodású bíróságok iratainak [...] tárgyában. MRT 1871. Pest, 1872. 349 357. p.; A vegyes bíróságokról ír MÁTHÉ: i. m. 69–82. p.

³³ MOL K27 X57. 3744. 1867. május 28. 12. p.

addig eltelt években hozott kiegészítés anyagát is inkorporálta (a továbbiakban R1871), s a sajtóesküdszék székhelyéül Marosvásárhelyet jelölte meg.³⁴

Az első sajtóesküdszéki eljárást a dualizmus korában 1867 decemberében tartották Pesten, *Nyeviczkey József* országbírói ítélmester elnökletével; a magánvádoló a már általunk is többször hivatkozott *Réső Ensel Sándor* ügyvéd volt, aki *Seregi Józsa* szintén ügyvédet támadta rágalmozás elkövetése miatt – s egyébként a pert szeretett esküdszéke előtt 9:3 szavazati arányban elveszítette.³⁵

II. A sajtóesküdszéki eljárás

Miként az előző fejezet fejtegetéseiben rámutattunk, a magyar sajtóesküdszéki rendszer és eljárás szabályozás rendkívül kaleidoszkópikus: az 1867-től 1871-ig keletkezett rendeletek és a kortárs szakirodalom alapján ezúton kíséreljük meg a büntető eljárás kodifikált és rendszeresen alkalmazott szervezeti és dogmatikai rendjének bemutatását, kitérve az egyes eljárási alapelvek (alapvető rendelkezések), alanyok és intézmények jogi helyzetére s alkalmazott szabályozási megoldására egészen a büntetés végrehajtásáig.

a) A szervezeti és eljárási alapelvek nyomában

Sem az 1848. évi, sem az 1867-ben, illetve 1871-ben megalkotott átfogó esküdszéki rendelet nem tartalmazott szerkezetileg kodifikált, *expressis verbis* eljárási elveket megfogalmazó részeket, miként az 1896. évi XXXIII. tc., a bűnvádi perrendtartás sem; ezen generális klauzulákat az egyes intézmények szabályozásánál illesztették a jogszabályok szövegébe. *Both Ödön* a Deák-féle rendeletben feltárta és bizonyította az alapelvek elhelyezkedését³⁶ – hasonló maximákat keresünk mi is az 1867 után kiadott, vonatkozó normákban; a szervezeti elvek pedig az eljárástól különböző jogforrásokban jelennek meg (ma is), melyeket szintén jelezni fogunk.

Igazságszolgáltatás kizárólag esküdtbíróóságok útján. A szervezeti alapelvek genezisüket azon tételből nyerik, hogy a büntető eljárásban egyedül az erre jogszabályilag kijelölt bírói szervek járhatnak el: jelen esetben a sajtótörvény 17. §-a rendelkezett arról, hogy sajtóvétség felett esküdszék ítél (azonban a közigazgatásnak az igazságszolgáltatástól való elválasztásáról ténylegesen csak az 1869. évi IV. tc. 1. §-a határozott). Az 1867. évi esküdszéki rendelet mindezt azzal egészítette ki, hogy „[...] szükséges olyan bíróság, mely a törvényt a vádbeli esetre alkalmazva, a vétkesnek talált vádlottra ítéletkép[pen] kimondja a törvény szabta büntetést, s mely egyszersmind az egész eljárást vezeti” (R1867, 2. §). Mindebből következik, hogy a sajtó útján történő gondolatterjesztéssel megvalósuló jogsérelmeket kizárólag a hatáskörrel és illetékességgel rendelkező speciális sajtótörvényszékeknek (1869. június 1-jétől 1871. december 31-ig vegyes bíró-

³⁴ A m. k. igazságügyminiszternek 1871. május 14-én 1498. eln. sz. a. kelt rendelete [...] az esküdszéki eljárásnak Erdélybe való behoztala iránt. MRT 1871. Pest, 1872. 183-186. p. és A m. kir. igazságügyminiszternek 1871. május 14-én 1498. eln. sz. a. kelt rendelete a marosvásárhelyi sajtóbíróóság előtt követendő eljárás iránt. MRT. 1871. Pest, 1872. 186–214. p.

³⁵ Az első esküdszéki tárgyalás Magyarországon. JK. II. évf. 1867. december 4. Tárca c. rovat.

³⁶ BOTH: i. m. 28–33. p.; egyebekben az alapelvek dogmatikai jelentőségéről ír CSÉKA ERVIN – VIDA MIHÁLY: *A büntető eljárásjog vázlat* I. Szeged, 1999. 29–40. p.

ságoknál) lehetett orvosolni. Megszűnt ezáltal az 1848. évi rendelet azon elve, mely szerint minden törvényhatóság szolgáltatott sajtóvétségekben igazságot a kebelében működő esküdtszék által (R1848, 1. §). Korszakunkban – miként már említettük – ezen különleges bíróságok felállításáról rendeletek intézkedtek.³⁷

A *törvény előtti egyenlőség elvét* kifejezetten nem tartalmazta egyetlen rendelet sem, hiszen azt az 1848. évi törvényekben – s általuk a történeti alkotmányban – már eleve megtestesülni látták; a feltétlenül tisztelt francia *Ember és Polgár Jogainak Nyilatkozatában* 1. pontként pedig szintén szerepelt.³⁸ Ugyanakkor a rendeletek nem tartalmazzak nemzetiségre és vallásra tekintettel különbséget az eljárás terheltje tekintetében, azonban kétségtelen, hogy 1848-ban a védőválasztás szabadságával és kötelező jellegével valóban jobban biztosították ezen princípium érvényre jutását (R1848, 32. §). *In praxi* kérdésként vetődhet fel a nemzetiségek szabad anyanyelvhasználata, mivel az jelentékenyen befolyásolhatta a magyarul nem értők számára a rendeltetészerű joggyakorlást, azonban az 1867. évi rendelet utalt a tolmács használatára (R1867, 40. §), továbbá az egyenlő esélyeket biztosító szabadon való védekezésre (R1867, 42. §). Végül hozzá kell tennünk, hogy tulajdonképpen a később részletezendő eljárási alapelvek töltik meg igazi tartalommal a törvény előtti egyenlőség eszméjének azon formáját, amelyet 1867-ben ezalatt értettek.

A *társas és a laikus bíráskodás elvei*: e két, egymással organikus nexusban álló elv megvalósulása a sajtóesküdtszéki eljárás fogalmának *sine qua non*ját jelenti, hiszen az esküdtszék önmagában hordozza mind a bírótársak, mind a laikus elemek létét az eljárásban – miként látni fogjuk, az esküdeket a népből kilépő és oda visszatérő bírácoknak tekintették.³⁹ A tanács tagjai egyebekben hivatásos bírác (egy elnök, két tanácskozó bíró) és egy szavazat nélküli jegyző lehettek (R1867, 2–3. §).

A *bírósági szervezeti és személyi függetlenség* kérdése a bíráskodás történetének örök vitatémája, Írisz-almája: a rendi jogszolgáltatással szembeni legfőbb kritika – a nyílt, rendi jogegyenlőtlenség mellett – éppen a bírác dependenciája volt: a municípalitások választotta (szolga)bírác az őket választó egyénektől, a kinevezettek a királytól és a végrehajtó hatalomtól függtek. Az esküdtszékek éppen ezen anomália látszólagos kiiktatása miatt váltak fetisizálttá az 1800-as években szerte Európában: misztikusan ragaszkodtak az angliai megoldás „hibátlanágához”, azt gondolva, hogy a nép bölcsessége és igazságszeretete a saját kebeléből választott laikus bírácokon keresztül arkangyali csalhatatlansággal és részrehajlás nélkül vezet a teljes jogbiztonsághoz. Minden esetre az esküdek később ismertetendő megválasztási módja és az itt nem részletezendő egyéb jogszabályokban (törvénycikkekben) deklarált bírói elmozdíthatatlanság (1869: IV. tc.), előmenetel, felelősségi rend (1871: VIII. tc), valamint javadalmazás és nyugellátás (1869: IV. tc. és 1871: IX. tc.) szabályozása nyújtott a szervezeti és személyi függetlenség megvalósulásához kellő garanciákat.⁴⁰

³⁷ Ministeri előterjesztés 1867. febr. 25-ről, a sajtóügyben [...]. MRT 1867. II. kiadás. Pest, 1871. 34–36. p.; A m. k. bel- és igazságügyi ministerek 167. márczius 17-kén 490./BM és 16/IME számok alatt kelt rendelete a sajtóviszonyok tárgyában. MRT 1867. II. kiadás. Pest, 1871. 39–41. p.; A m. k. igazságügyminiszernek 1867. évi május 4-én 174/eln sz. a. kelt rendelete, az esküdtszékek tárgyában [...]. MRT 1867. II. kiadás. Pest, 1871. 83–84. p.

³⁸ A *Deklaráció* szövegét lásd KAJTÁR ISTVÁN: *Egyetemes állam- és jogtörténet* II. Budapest Pécs, 1998. 44–45. p.

³⁹ RÉSŐ: i. m. 33–34. p., valamint A magyar kir. igazságügyminiszernek 1867. júl. 25-én 307. számhoz kelt pótrendelete. MRT 1867. II. kiadás. Pest, 1871. 242. p.

⁴⁰ Lásd A *bírói hatalom gyakorlásáról* szóló 1869. évi IV. tc. 15–16. §-át, valamint A *bírác és bírósági*

Az eljárási alapelvek az *ártatlanság véelmében* gyökereznek. Érdekes, hogy a rendeletek egyike sem hangsúlyozta ezen tézist, noha számos rendelkezésben éreztették ennek létezését: a terhelt szabadon védekezhetett (R1867, 42. §), „az ítélet kihirdetéséiglen a vádlott is eltávoztathatik” (R1867, 64. §), a tények és a bűnösség megállapításához többségi szavazat volt szükséges (R1867, 69. §), amennyiben az eljárás megismétlésének lett volna helye, a bírói tanács új esküdtszék elé utalhatta az ügyet (R1867, 71. §), a „felmentett vádlott ellen a büntető eljárás nem újjáíthatatik, kivéven, ha az általa elkövetett vétséget az elidősülési időszak folyása előtt törvény előtt önként megvallaná” (R1867, 103. §), a jogalkotó engedélyezte a perújítást, de csupán a terhelt javára (R1867, 104. §). Mindezen szakaszok a jogérzetben fennálló ártatlanság véelmét sugallhatják számunkra, amely az 1789. évi francia *Deklaráció* 9. pontjában is szerepelt.

A *hivatalból történő eljárás*, azaz az *officialitás elve* már a sajtótörvényből is következik: annak 18. és 19. §-a meghatározta azon sajtódeliktumokat, amelyeknél „a közvádoló hivatalos kívánatára történik a vizsgálat és a közkereset alá vétel” – eszerint:

- I. a vallás és közkerékölcsiség elleni sértés (1848: XVIII. tc. 5. §);
- II. a magyar állam rendje, a birodalmi kapcsolatok és az örökösödési rend elleni izgatás (6 7. §);
- III. az alkotmány erőszakos megváltoztatására irányuló izgatás és e bűnök elkövetésére való buzdítás (6. §);
- IV. az uralkodóház tagjának megsértése (8. §);
- V. a közbéke és rend erőszakos megzavarására irányuló lázítás (9. §);
- VI. törvényes hatóság vagy testület rágalmazása (10. §);
- VII. köztisztviselők hivatalos tetteire vonatkozó rágalmazás, ha a sértett a közvádolóhoz fordul (11. §);
- VIII. az említett sajtóvétségek elkövetésére való előkészület és felbujtás (3–4. §)

tartozott a közvád hatálya alá. Egyéb esetekben – s ez csupán a magánszemély sérelmére elkövetett rágalmazást, becsületsértést jelentette (12. §) – az eljárás az illető panaszára (magánváddal) volt megindítható.⁴¹ Az *officialitás* megnyilvánulása azon rendelkezés is, hogy a nyomozó hatóságok, a közvádoló, a bírói tanács tagjai és maguk az esküdtek is intézkedhettek bizonyítás hivatalból történő felvételéről és kiegészítéséről (pl. R1867, 52. §, 53. §, 56. §), valamint a bűnvizsgálóra vonatkozó jogszabályi hely (R1867, 16 17. §).

A *szóbeliség és a nyilvánosság elvét* az 1867. évi esküdtszéki rendelet 39. és 54. § mondta ki, amely pragmatikusan csak az esküdtszéki tárgyaláson érvényesült; a nyomozati szakban, illetve a Hétszemélyes Tábla, később a Kúria Semmitőszéke előtt az iratokból való döntés bekövetkezése szükségszerűen törte át a szóbeliség maximáját, a nyilvánosság azonban elvben a Kúria előtt is biztosított volt. A hallgatóság a csendet meg nem zavarhatta, a rendre az elnök felügyelt (R1867, 43. §).

Az előzőekből következik, hogy *közvetlenség elve* is leginkább az esküdtszék előtti eljárásnak lehetett jellemzője, mivel az esküdt saját, a tárgyalás alkalmával szerzett meggyőződése és a feltett kérdések alapján hozott döntést – valójában nem mindig igazodva a jogszabályokhoz. Evégből, „szükséges lévén, hogy az esküdtek az ülés alatt folytonosan szemmel tarthassák a vádlottat, hogy ne csak nyilatkozatait hallják, hanem

hivatalnokok felelősségéről szóló 1871. évi VIII. tc-t és *A bírúk és bírósági hivatalnokok áthelyezéséről és nyugdíjazásáról* szóló 1871. évi IX. tc-t; továbbá ezeket elemzi MATHÉ: i. m. 53–62. p.

⁴¹ A csoportosítást az igazságügyminiszter által a debreceni vegyes bíróság elnökéhez eljuttatott hivatalos táblázatok alapján végeztük: Hajdú-Bihar Megyei Levéltár (a továbbiakban HBML) IV. B. 1121/ 2. 51. tétel.

azt is lássák, milyen hatással vannak rá a felhozott bizonyítékok”, ők a hallgatóságtól elkülönítetten, a terhelttel szemben foglaltak helyet (R1867, 41. §). A rendelet tiltotta a „holt irományok” útján történő bizonyítást, miként „az úgynevezett informátióknak az esküdtek közötti kiosztogatását” is (olyannyira, hogy a nyomozati eljárásban keletkezett iratoknak az esküdtek részére történő, senki által nem kifogásolt átadása semmisségi panasz benyújtására adott okot egy ízben Debrecenben 1870-ben⁴²). Értelemszerűen a jogorvoslati szakban a közvetlenség elve már nem érvényesülhetett annak klasszikus módján.

Az *anyanyelv használatot* utalás szintjén engedélyezte a jogalkotó, mivel rendelkezett a szükség szerinti tolmács biztosításának kötelezettségéről, mely az elnököt terhelte (R1867, 40. §). Egyébként az eljárás nyelve a magyar volt.

Míg 1848/49-ben a kötelező *védelem elve* érvényesült (R1848, 32. §), addig 1867 után a terhelt már „csak” védőt választhatott, aki nemügyvéd is lehetett (R1867, 25. §). Védőjével a tárgyalás alatt szabadon értekezhetett, kivéve, ha a bírák, az esküdtek, netán a vádló hozzá kérdést intéztek. Ismerte az eljárási rendelet a kérdés feltevése elleni kifogás intézményét, amellyel a terhelt és a védelem akkor élhetett, ha a vádlotthoz jogszerűtlen kérdést intéztek (R1867, 45. §). A védelem elve a nyomozati szakra rendszertani interpretációból következően szerintünk nem vonatkozott, mivel a 25. §-t megelőzik a nyomozatra és a vádemelésre vonatkozó rendelkezések. Szankcióként a védelmet csak makacssági ítélet hozatalakor lehetett mellőzni (R1867, 80 81. §), azonban a terhelt rokonai és barátai bizonyíthatták, hogy őt a meg nem jelenésben vétkesség nem terhelte.

Az, hogy az *eljárési feladatok megoszlottak* a tárgyaláson a vád, a terhelt és védője, illetve a bírák s az esküdtek között, külön bizonyításra nem szorul: a feleket arányaiban egyenlő súlyú jogosultságok és kötelezettségek terhelték, melyeket a fejezet további részeiben mutatunk be.

A *bizonyítékok szabad mérlegelése* az esküdtszékeknel a szokottnál is nagyobb hangsúlyt nyert: a közvetlenség elvéből kiindulva az esküdtek kizárólag az előttük előadott bizonyítást, az elébük a tárgyaláson tárt bizonyítékokat vehették figyelembe lelkiismeretük és belső meggyőződésük szerint. Továbbá „a törvény [...] nem adott eléjükbe szabályokat, melyek szerint a bizonyítékok teljessége, a próbák igazságos volta mérhető; nem utasítja, hogy mindent igaznak ismerjenek már el [...]” (R1867, 63. §). Csupán azt követelte meg a rendelet, hogy figyelmesen hallgassák a tárgyalást, s a döntést ítéletességükre bízva, részrehajlástól mentesen és férfiakhoz illő bátorsággal mondják ki az elébük terjesztett kérdésekre vonatkozóan. *Ergo*: a jogalkotó – szemben a feudális eskük jelentőségével – nem határozott meg előre az egyes bizonyítékok viszonyában bizonyító erőt és hierarchiát, s nem nevezte meg taxatívén az alkalmazható bizonyítási eszközöket sem. Ugyanakkor nem kötötte az esküdteket valójában jogszabályi rendelkezésekhez sem: miként az ítélethozatalnál majdan bemutatjuk, az esküdt a bizonyítékok mérlegelésénél, belső igazságérzetének kialakításánál még a hatályos törvényekhez sem volt köteles mindenben hűen igazodni – menekülvén a feudális eljárás retrográd konzervativizmusától, a liberális értékelés teljes szabadsága hatotta át a *juryt*, mely tény valójában a legfőbb problematikáját is jelentette a vizsgált intézménynek.⁴³

⁴² HBML. IV. B. 1121/ I. 1870: 245., 264. tételek, melyek a *Stein Ferenc* káplár contra *Kiss György* ügyét tartalmazzák. Ebben *Füzeséry Géza* ügyvéd a R1867, 54. §-ának megsértésére hivatkozva kérelmezett semmisségi eljárást a 91. § b) pontja alapján, melyet a Semmitőszék elutasított.

⁴³ Azt, hogy mi alapján mérlegel és ítél az esküdtszék, jogesettel illusztrálja GELLÉRI: Válasz. Esküdt-

A jogorvoslati jogosultság – az angolszász és a rajnai eljárásnak megfelelően⁴⁴ – csupán felemásan érvényesült az esküdtzéki határozattal szemben: kizárólag jogkérdésben lehetett semmisségi panasszal fordulni a Hétszemélyes Táblához, 1869 után a Semmitőszékhez; ténykérdésben rendes jogorvoslatot nem lehetett igénybe venni, maximum perújításnak volt helye (R1867, 86–98. §). Különleges intézménye az eljárásnak az a szabály, mely szerint, ha valamennyi bíró egyetértett a bűnösséget megállapító ítélet tévességének kérdésében, felsőbb fórum nélkül is új esküdtzék előtti eljárásra utasíthaták az ügyet (R1867, 71. §, R1871, 84. §). Minden nemű perorvoslat sikertelensége esetére a rendelet tartogatta még a királyi kegyelem lehetőségét is (R1867, 99. §). (Az angolszász rendszerű büntető eljárás abból a fikcióból indult ki, hogy tizenkét bölcs és becsületes polgár a tények tekintetében nem tévedhet.)

Az esküdtzék teljes szabadságának elve. Az esküdtzék – miként említettük – nem volt kötve semmilyen „holt szabályhoz”, *in praxi* elvben a törvényekhez sem anyagi jogi tekintetben (R1867, 63. §). Mivel ténykérdésben rendes jogorvoslat nem állt rendelkezésre, s mert a felmentő ítélet ellen semmisségi eljárás sem volt kezdeményezhető, mint az esküdtbíráskodás *genus proximuma*, ezen elv valóban érvényesült is⁴⁵ – de szakmailag nem mindig szerencsésen.

Az anyagi jogi legalitás (*nullum crimen/nulla poena sine lege – scripta, stricta, certa*) elve elsődlegesen a kortárs szakirodalomban fogalmazódott meg: „[...] csak a valódi bűntény annak igazi elkövetőjén fenyíttessék [...] A jobbiztonság csak szabatos törvényeken alapulhat”; ugyanakkor utalt minderre a francia *Deklaráció* 8. tétele is. Fontos megjegyezni, hogy a büntető anyagi és eljárásjogi elvek akkoriban nem váltak feltétlenül ketté: a szerzők a ma az elsőhöz tartozó maximákat az utóbbiaknak is feltétlenül követelményeivé tették.⁴⁶

Láthatjuk, hogy az alapelvek (alapvető rendelkezések) a dogmatika szintjén még nem különültek el teljesen az egyéb eljárási klauzuláktól a korai dualizmus tudósainak jogi gondolkodásában, azonban a jogérzet és némi tudatosság szintjén a mai alapvető maximákat már ők is felismerték és alkalmazták,⁴⁷ ezért rendszertanilag igenis beszélhetünk róluk. Az elemzésünkben példaként érintett egyes eljárásjogi intézmények részletes bemutatására a rájuk vonatkozó didaktikai helyeken fogunk kitérni.

b) Hatáskör és illetékesség

A sajtótörvényszékek felállításáról rendelkező, már többször hivatkozott rendeletek esküdtzékeket 1867 után nem minden törvényhatóságnál, hanem csupán az akkor még létező kerületi táblák székhelyein és a királyi tábla székhelyén szerveztek, azaz Debrecenben, Eperjesen, Nagyszombatban, Kőszegen és Pesten az említett bíróságok tagjaiból alakított bizottságok kiküldésével.⁴⁸ 1869. június 1-jétől 1871. december 31-ig sajtóbí-

széki eljárásunk tárgyában. *JK* XLIV. évf. 1869. november 2. 303–304. p.

⁴⁴ RÉSŐ: i. m. 126–130. p.

⁴⁵ KACZIÁNY [NÁNDOR]: Gyakorlati észrevételek esküdtzégeink körül. VI. rész. *JK*. III. évf. 1868. augusztus 30. 273. p.

⁴⁶ KACZIÁNY: i. m. II. rész. *JK*. III. évf. 1868. február 9. 41–42. p.

⁴⁷ A polgári büntetőeljárás alapelveként említett szabályokat csak később kodifikálták egységes alapelv-rendszerre. A polgári büntetőeljárás később egybegyűjtött eljárási elveit – az általunk említettektől kissé eltérően – szintén megnevezi RÉVÉSZ: i. m. 40. p., illetve PFENDESZAK: i. m. *JK*. I. évf. 1866. március 12. 170. p.

⁴⁸ Ministeri előterjesztés 1867. febr. 25-ről, a sajtóügyben. MRT 1867, II. kiadás. Pest, 1871. 34–36. p.,

ráskodás Pesten és a vegyes bíróságok kebelében, azaz továbbra is Debrecenben, Eperjesen, Kőszegen és Nagyszombatban folyt (1870: XV. tc. 1. §).⁴⁹ Kizárólag az említett fórumok rendelkeztek hatáskörrel a sajtó törvény megsértése esetén a büntető eljárásra. Mindez involválta az alapelveknél már részletezett sajtóvétségeket (1848: XVIII. tc. 3–6. §), valamint a sajtórendészeti szabályok megsértését – ez utóbbi a betiltott sajtótermékek, a biztosíték és bejelentési kötelezettség teljesítése nélkül kiadott időszaki lapok terjesztését, a tiltott nyomdászati tevékenységet és a jelzés nélkül terjesztett nyomdai termék előállítójára vonatkozó szankciókat jelentette (1848: XVIII. tc. 26., 30–31., 36–38., 41. §). Erdély területére az 1867. évi rendelet hatálya nem terjedt ki, ott csak 1871-ben valósult meg a sajtószabadság, az esküdszék Marosvásárhelyt működött, Horvát-Szlavóniában pedig külön sajtótörvény hatályosult.⁵⁰

1872-től az elsőfolyamodású bíróságok szervezését követően (1871. évi XXXI. tc.) törvényi felhatalmazásra kiadott miniszteri rendelet útján a pesti, a szombathelyi, a pozsonyi, az aradi, a debreceni, a kassai, a kolozsvári, a nagyszebeni és a marosvásárhelyi királyi törvényszék nyert hatáskört a sajtóvétségek felett.⁵¹ 1885-ben a nagyszebeni törvényszék ezirányú hatáskörét megszüntették, 1892-ben pedig az egész sajtóbírósági rendszert átszervezték: 1893. január 1-jétől kezdődően az 1890. évi XXV. tc. által létrehozott tizenegy királyi ítélőtábla székhelyén székelő királyi törvényszékek, a fővárosban pedig a budapesti királyi törvényszék büntető osztálya nyert hatáskört a területükre kiterjedő illetékességgel. A fiumei sajtóbíróság kivételes hatásköre Fiume szabad királyi városra és annak kerületére, a fehértemplomi törvényszéké a károlyfalvi és a kubini járásbíróságokra, a karánsebesi és pancsovai törvényszékeké pedig saját területükre terjedt ki. Az aradi törvényszék előtt folyamatban volt ügyek az ismét felállított nagyszebeni, a szombathelyi ügyek pedig a győri törvényszék elé kerültek. A temesvári sajtóbíróság illetékességébe – a temesvári törvényszék területe mellett – a dettai, az oravicabányai, a szászabányai és a verseci járásbíróságok tartoztak.⁵²

Másodfokon a *Hétszemélyes Tábla*, 1869. június 1-jétől a *Semmítőszék* járt el, melyet az 1881. évi LIX. tc. a királyi táblával egyesített (101–103. §). A főfelügyeleti jogot az igazságügy-miniszter gyakorolta (R1867, 86. §).

A m. k. igazságügyminiszternek 1867. évi május 4-én 174/el. n. sz. a. kelt rendelete, az esküdszékek tárgyában. MRT 1867. II. kiadás, Pest 1871. 83–84. p., R1867 2. §.

⁴⁹ Igazságügyminiszteri rendelet az ideiglenesen felállítandó „királyi vegyes bíróságok” tárgyában. Kihirdetve: 1869. május 13-án. MRT 1869. II. kiadás. Pest, 1872. 475–477. p. és A m. k. igazságügyminiszternek 1871. decz. 12-én 10222 sz. a. kelt utasítása a szervezendő kir. bíróságok életbeléptével feloszlátandó első folyamodású bíróságok iratainak [...] tárgyában. MRT 1871. Pest, 1872. 349–357. p.; A vegyes bíróságokról ír MÁTHÉ: i. m. . 69–82. p.

⁵⁰ RÉVÉSZ: i. m. 51–53. p., valamint felhatalmazásként az autonóm szabályozásra: a horvát-magyar kiegyezésről szóló 1868. évi XXX. tc. 47–48. §.

⁵¹ Lásd az Első folyamodású bíróságok szervezéséről szóló 1871. évi XXXI. tc. 1–3., felhatalmazó §-át, valamint a királyi minisztérium 1871. július 10-én kelt rendeletének – „az első folyamodású királyi törvényszékek és járásbíróságok székhelyeinek megállapítása iránt” – 5. §-át. MRT 1871. Pest, 1872. 233 234. p. és A m. kir. bel- és igazságügyminiszter 1872. évi április hó 22-én kelt rendeletét az Erdélyben fenntartott [...] 1871. évi május hó 14-én 1498. sz. a. kibocsátott rendelet 2. §-nak módosítása iránt. MRT 1872. Hivatalos kiadás. Pest, 1872. 183. p.

⁵² A m. kir. igazságügyminiszternek 31.482./1885. számú rendelete, a nagyszebeni kir. törvényszék esküdszéki sajtóhatósági körének megszüntetése tárgyában. MRT 1885. Budapest, 1886. 779. p. A m. kir. igazságügyminiszternek 16.352/1892. szám alatt [...] intézett körrendelete, a sajtóperekben hatósági körrel felruházott törvényszékeknek újabb szervezése és [...] beosztása tárgyában. MRT 1892. Budapest, 1892. 1192–1194. p.

Tárgyi hatályt tekintve az esküdszékeknél a sajtótörvény rendelkezéseit kellett alapul venni: azon deliktumokat, melyek a sajtóvétségi eljárásban bíráltattak el, a törvény-cikk 3–16. §-ai határozták meg azzal, hogy sajtó útján történő elkövetésnek számított „minden olyan közlés, mely vagy szavakban, vagy ábrázolatokban, nyomda, könyomda s metszés által eszközöltetik, és a mellyek közzététele, a példányok akár ingyen kiosztásával, akár eladásával, már megkezdődött” (1848: XVIII. tc. 2. §).

Az eljáró bíróságok illetékessége tekintetében nem érvényesült szokatlan szabály: többségében az egykori kerületi táblák illetékességi területét véve figyelembe alakult a beosztás megyénként a területükön fekvő szabad királyi városokkal és bányavárosokkal együtt, kiszakítva belőlük a pesti esküdszék territóriumát, benne a jász-kun keruletkekkel (R1867, 4. §). Az 1871: XXXI. tc. hatályba lépése után az illetékességi területeket a már hivatkozott rendelet állapította meg. Az eljárás megindítására vonatkozó szabályok azonban már részletesebbek voltak.

A *generális illetékességről* az 1867. évi esküdszéki rendelet 5. §-a tett említést azzal, hogy „mindazon sajtóvétségben, mely a 4-ik §-ban felsorolt törvényhatóságokban megjelent nyomtatványok, s az ugyanazokban lakó egyének által követtetik el, azon esküdszékek fognak ítélni, s azon táblai bíróságok fogják az esküdszéki eljárást vezetni s a törvényt alkalmazni, melyek a 4-ik §-ban mint illetékesek kijelöltettek”. Különleges illetékességként azon esetekre, ha sem a szerző, sem a kiadó, sem pedig a nyomdatulajdonos megnevezve nem lett, illetve, ha a terhelt külföldön lakott, vagy tartózkodott, valamint ha belföldi rendes lakóhelye nem is volt, s tartózkodási helye sem tudatott, a pesti esküdszék s a királyi tábla nyert az eljárásra jogosultságot.

Vagylagos illetékességet a sajtótörvény 23. §-a teremtett azzal, hogy a terhelt lakóhelye és a nyomtatvány megjelenési helyének különbözősége esetén bármelyik érintett bíróság előtt megindítható volt az eljárás.

Illetékességi kifogást a vádlott a megjelenésére kitűzött határidő első felében az idéző bíróság előtt tehetett, később erre nem adódott lehetősége. Az illetékesség jogosságától függetlenül azon vizsgáló bíró, kinél a bejelentés történt, vizsgálatát teljesíteni volt köteles – lényegében a vizsgáló bírák az egész országra nézve rendelkeztek illetékességgel. Illetékességi vita esetében az eljáró bíróságot a Hétszemélyes Tábla jelölhette ki. Az evégből szerkesztett felfolyamodást 3 nap alatt kellett felterjeszteni a Kúriához, az elintézéséig pedig az eljárás felfüggesztetett. Szintén a törvényalkalmazó (királyi táblai) bíróság döntött az *exceptio* esetén, ha az *actoratus* kifogással a fokozatos felelősség elve (1848: XVIII. tc. 13., 33. §) szerint megjelölt, a szerzőtől különböző személyek éltek. A kifogások feletti határozásra az elnök volt jogosult.⁵³

c) Az eljárás alanyai. A vizsgálat és a vád

A sajtóvétségi eljárás főbb alanyain a terheltet, a védőt, a vizsgáló bírót, a vádlót, a bírói tanácsot és az esküdszéket, valamint az egyéb személyeket érthetjük; közülük az esküdszékkel külön foglalkozunk, a többi résztvevő eljárásjogi helyzetéről, valamint feladatokról ebben az alfejezetben szólnunk.

A *terhelt*. Az eljárás legfőbb szereplőjének a rendeletek a későbbi büntető perrendtartásban foglaltakhoz hasonlatos jogokat biztosítottak. A jogszabályok szelleméből

⁵³ A magyar kir. igazságügyministernek 1867. július 25-én 307. számhoz kelt pótrendelete. 1. és 2. pont. MRT 1867. II. kiadás. Pest, 1871. 242–245. p.

következően megillette az ártatlanság véelme, védőt választhatott (R1867, 25. §), saját védelmére szakértők és tanúk meghallgatását kezdeményezhette (R1867, 23. §), kérhette a tárgyalás indokolt elhalasztását (R1867, 26. §), a hatóságok előtt csak idézésre volt köteles megjelenni, az ehhez szolgáló vádlevelet a határnap előtt legalább 14 nappal kellett részére kézbesíteni (a lakóhely távolságára tekintettel ezen idő további három nappal növelhető volt), megtörténtéről hitelesen bizonyító vevényt kellett kiállítani (R1867, 22. §), az esküdszéki tagok jegyzéke a tárgyalás előtt legalább két nappal a tudomására volt hozandó, illetékességi pergátló kifogásokkal élhetett – e tekintetben külön fellebbezési jogot szerzett a Semmitőszékhez (R1871, 28. §), visszavetési joggal bírt a *jury* megalakításakor, több vádlott esetén ezzel együttesen (R1867, 32., 35. §); tolmácsot igényelhetett (R1867, 40. §), szabadon védekezhetett (R1867, 42. §), védőjével szabadon értekezhetett, a jogszerűtlen kérdés ellen kifogást emelhetett (R1867, 45. §), jogában állt megismerni a keletkezett ügyiratokat, melyeket a tárgyaláson felolvastathatott (R1867, 53. §), perbeszédett mondhatott, az esküdteknek további kérdés feltevését indítványozhatta (R1867, 57., 62. §), az esküdszék ítéletét vele szóban kellett tudatni, meg nem jelenése esetén részére kézbesítették azt (R1871, 93. §), a kártérítés kérdésében és a büntetés tekintetében nyilatkozatot tehetett (R1867, 76. §), jogában állt makacssági ítélet esetén távollétét kimenteni (R1867, 82. §), kérhette az ítélet megsemmisítését, élhetett kegyelmi kérvénnyel és perújítással (R1867, 89., 99., 104. §).

Nem illették meg azonban tartalmas jogosítványok a vizsgálati szakban, jogai elsődlegesen a tárgyalásra koncentráálódtak. Érdekeség, hogy az esküdszék ítéletének nyilvánvaló hibássága esetén nem kezdeményezhette az új *jury* elé utalást, elvileg ez csupán a bírák *ex officio* belátásától függött. Bár a rendeletek nem említik, de az egyes, tárgyaláson kívül végzett bizonyítási cselekményeknél, a próbáknál értelemszerűen jelen lehetett, s a vizsgálat utáni *quasi* iratbetekintési jogát felolvasás útján gyakorolhatta.

Kötelessége volt idézésre megjelenni a hatóság előtt, kivételt csupán az országgyűlési képviselők jelentettek (R1871, 18. §), ha nem tette, elővezethették a büntető eljárás generális szabályai szerint (R1871, 36. §), a tárgyalás rendjét nem zavarhatta, távolléte esetén vele szemben makacssági ítélet volt hozható (de ha két hónapon belül megkerült, a tárgyalást meg kellett ismételni – R1867, 80–84. §).

A *védő* eljárásban való részvétele 1848-ban még kötelező volt (R1848, 32. §), nélküle, a makacssági eljárás kivételével, a tárgyalást nem is lehetett megtartani.⁵⁴ A dualizmus kori rendeletek elvetették a kötelező védelem elvét, a netán mégis meghatalmazott védő jogait csak igen sommásan részletezték. Megemlítendő, hogy részben volt önálló alanya a pernek: *sui generis* nem fellebbezhetett, de mondhatott a vádlottétól elkülönülő védőbeszédet, értekezhetett ügyfelével a tárgyalás alatt is, kifogást emelhetett, kérdések feltevését az esküdszék részére a terhelten együtt indítványozhatta. Talán legjelentősebb szerephez az esküdszék megalakításakor és a perbeszédéknél juthatott, noha saját maga visszavetési joggal nem bírt. Azonban betekinthezett az iratokba, azok felolvasását, újabb bizonyítás felvételét kezdeményezhette. A nyomozat alatti szerepéről a rendeletek nem szóltak. Különleges „védői szerepet” tölthettek be makacssági ítélet esetén a hozzátartozók és a barátok, mivel a mulasztás jogosságának alátámasztására indokokat hozhattak fel a vádlott távollétében (R1867, 82. §). A védő tevékenységét meghatalmazás alapján lehetőségei szerint a jogorvoslati eljárásban is kifejtette.

⁵⁴ BOTH: i. m. 37. p.

A *bűnvizsgáló bíró* nevével ellentétben semmilyen érdemi döntést nem hozott, hanem a nyomozó hatóság szerepében járt el, azonban elvben jogban jártas személynek kellett lennie. Az 1867-es esküdszéki rendelet 14. §-a szerint a bűnvizsgálót a közbíróval együtt majdan a minisztérium jelölte ki a diszponibilis tisztviselőkre is tekintettel.⁵⁵ a szeptemberben megalkotott rendelet szerint Pesten *Ebeczky Emil*, Kőszegen *Kránitz József*, Nagyszombatban *Sipos Sándor*, Eperjesen *Kámánházy Béla*, végül Debrecenben *Kacziány Nándor* nyert vizsgálóul kinevezést (ő később Pesten működött). Deklarálta továbbá, hogy ők országos hatáskörű „törvényes közegek”, akiket az ország valamennyi törvényhatóságának kellően „gyámolítani” kellett. *Ergo* az általuk felhívott törvényhatóságok kötelesek voltak foganatosítani az elrendelt zár alá vételt, foglalást, ha a távolság okán azt nem a bűnvizsgáló bíró végezte személyesen. Más intézkedései és megkeresései szintén éppen úgy voltak fogadandók és haladéktalanul teljesítendőek, mint az az „egyéb bíróságok ítéleteivel és megkereséseivel történni szokott”.⁵⁶

A sajtóvétségi eljárást mindig a vizsgáló bírónál kellett megindítani – akár hivatalos feljelentés, akár magánpanasz formájában – szabatosan s világosan megjelölve azon vétséget, melynek megfenyítését a feljelentő szorgalmazta. A panasz és a feljelentés kíséretében olyan intézkedések voltak meghozandók, „melyek szerint – a gyanús egyén személyes és alkotmányos jogainak épségben tartása mellett – a törvény kívánalmának elég tétessék”.⁵⁷ A bűnvizsgálónak jogában állt jegyzőkönyv készítése mellett zár alá venni az egyúttal elébe terjesztett, vagy általa beszerzett azon nyomtatványokat és metszvényeket, melyekre a bűncselekményt elkövették (R 1867, 16–17. §). Emellett kihallgatta mindazon személyeket, „kik a vádra s védelemre vonatkozó bármely körülményről tudomással bírnak”, valamint magát a vádlottat, aki az idézésre megjelenni volt köteles. A tanúkénti idézés alól az országgyűlési képviselő sem jelentett kivételt. Az idézés történhetett a törvényhatóság, a vizsgáló bíró személyzete által, illetve postai úton is (R1871, 18–20. §), de karhatalom segítségét is igényelheték.⁵⁸

A vizsgáló eljárásában kötvé volt a vádló indítványához (feljelentés, pótvizsgálat). Ebben a tények mellett azon szempontok is kifejtendőek voltak, „melyekre nézve a vizsgáló bíró az adatokat azért szerezze meg, hogy azokat a vádló vádláskor vádjá megállapítása tekintetéből felhasználhassa”.⁵⁹ A kívánat teljesítését csak magánpanasz esetében és csak akkor tagadhatta meg, ha az a fennforgó ügyre egyáltalán nem tartozó tények felderítését tárgyalta volna, vagy olyan tényekre vonatkozott, melyek bizonyítása *ex lege* kizárt. A vizsgálatot a vádló beleegyezése nélkül nem szüntethette meg. A vizsgálat feljelentésen túli kiterjesztésére csak a vádlónak engedtek jogot. A vizsgálatról felvett jegyzőkönyvet lakonikusan kellett szerkeszteni, feltüntetve a vizsgálati és nyomozati cselekményeket, s azok eredményeit (R1871, 21–22. §), valamint az egyéb terhe-

⁵⁵ MOL K27 X57. 3744. 1867. május 7. 5. p.

⁵⁶ A m. kir. igazságügyminiszernek 1867. szeptember 9-én kelt rendelete [...], mellyel a sajtóvétségekre nézve kirendelt vizsgáló bírák működése szabályoztatik. MRT 1867. II. kiadás. Pest, 1871. 409–411. p.

⁵⁷ A m. kir. igazságügyminiszernek 1868. évi április hó 8-án kelt 361/eln. szám alatti rendelete [...] a sajtóvétségek feljelentésének szerkesztése iránt. MRT 1868. III. kiadás. Pest, 1884. 161–162. p., KACZIÁNY: i. m. III. rész. JK. III. évf. 1868. február 16. 53–54. p., a vizsgálók jogának *de lege ferenda* kiterjesztéséről: 54–55. p.

⁵⁸ A m. k. igazságügyminiszernek 1867. sept. 18-án kelt rendelete [...] a sajtóügyi vizsgáló-bíró megkereséseinek foganatosítása tárgyában. MTRT 1867. Pest, 1868. 496. p.; A m. kir. igazságügyminiszer 1867. okt. 6-án kelt rendelete [...] a sajtótörvény III. és IV. fejezetében foglalt szabályok elleni vétség feletti vizsgálatnak [...]. MTRT, 1867. Pest, 1868. 518–519. p.

⁵⁹ KACZIÁNY: i. m. IV. rész. JK. III. évf. 1868. február 23. 59. p.

lő és mentő, enyhítő adatokat véleménynyilvánítás nélkül – „a tényálladék hű tükrének kell lennie”.⁶⁰

Feladatához tartozott: „egyrészt kinyomozni azon személyeket, kik a törvény értelmében a tiltott cselekményért, bármi tekintetben, habár fokozatosan is felelősek, másrészt tisztába hozni azon körülményeket, melyek a vád alá vett cselekmény beszámítására bármi tekintetben jelentőséggel bírnak”. Nem törekedhetett a felek békéltetésére, sem a vádtól való elállítására.

A nyomozás gyorsaságára feltétlen figyelemmel kellett lennie. Evégből a megjelölt *corpus delictit*, a kérdéses lapot, könyvet, melyben az eljárás tárgyát képező vétség megjelent, nem kellett nyomozat alá vennie; az elkövetőt tekintve pedig elegendő volt a felelős szerkesztő s a kiadó megkérdezése, szükség esetén helyiségeik átkutatása. Ha azok a szerző kilétét felfedni vonakodtak, elegendő volt ennek tényét konstatálnia a fokozatos felelősség lehetsége miatt.⁶¹

Befejezván a vizsgálatot, a magánvádlót értesítette, hogy a keletkezett iratokat nála három napon belül megtekintheti, a netaláni hiányokat pótolhatja. Eztán a magánvádlónak tíz nap állt rendelkezésére a vádlelvel benyújtásához, ha elmulasztotta, a vád visszavontnak volt tekintendő. Minden végeztével a jegyzőkönyvet, a zár alá vett tárgyi bizonyítékokat és, magánvádló esetén, a vádlevelet a közzvádlóhoz kellett áttennie, akit előzőleg a magánvádas eljárás megindításáról is értesíteni tartozott (R1871, 23. §, R1867, 18. §).

Summa summarum, a vizsgáló szerepe nem lehetett más, „mint tevékenység és törvényes eljárás, melyben akár bűnös, akár ártatlan fél a panaszlott, a bűnvizsgálat berekesztése egyaránt sürgős; a vizsgálat befejezésének kellő ellenőrzése és eziránti panaszok elintézése [a jövőben] az ítélő bíróság tiszte leendene. [...] A vizsgáló bíró a büntető eljárás vádlási (accusatorius) rendszerénél is azon pont, ki előtt a különböző érdekeknek és az igazság szolgáltatás előzetes divergentiájának találkozni kell, a vádlás és védelem alapjai és az esküdtszéki intézmény elvei már a vizsgálatnál érvényesítendők”.⁶²

A *vádló*. A sajtóvétségi eljárásban a magánszemély sérelmére elkövetett becsületsértés és rágalmozás esetében (1848: XVIII. tc. 12. §) magánvádló, egyébként közzvádló járt el. Legfőbb feladatát a vizsgálat felügyelete, a vádlelvel megszerkesztése és a tárgyalás alatt a vád képvisellete képezte. Hivatalból üldözendő cselekmények esetén a vizsgáló bírónál a közzvádló indította meg az eljárást, a vizsgálat befejeztével döntött arról, hogy *quasi* pótnyomozást rendel-e el, megszünteti-e az eljárást, vagy közzvádas vétségeknél megszerkeszti-e a vádlevelet. A közzvádlókat az igazságügy-miniszter nevezte ki az esküdtbíróságok mellé.⁶³

Mivel a közzvádló hatáskörébe utalták a sajtórendészeti szabályok megsértése miatti eljárást is (1848: XVIII. tc. 30., 36., 37., 38. §), ezért a főispánok (polgármesterek, kerületi főkapitányok) mindazon esetekben, ha a törvényhatóságuk területén működő nyom-

⁶⁰ A m. kir. igazságügyminiszternek 1868. évi február 22-én 231/eln. sz. a kelt rendelete [...] a sajtóügyi vizsgáló bírák hatáskörének szabályozása tárgyában. MRT 1868. III. kiadás. Pest, 1884. 31. p.

⁶¹ Lásd az előző jegyzetet. 29–30., 32. p., valamint A m. k. igazságügyminiszternek 1868. évi márcz. 22-én 570/eln. sz. a kelt rendelete [...]: a sajtóügyi vizsgálatok gyorsítása iránt. MRT 1868. III. kiadás. Budapest, 1884. 155. p.

⁶² KACZIÁNY: i. m. V. rész. JK III. évf. 1868. március 15. 85. p., VI. rész. III. évf. JK 1868. május 17. 159. p.

⁶³ A m. kir. igazságügyminiszteriumnak 1867. jún. 2-án kibocsátott rendelete a sajtóvétségek tekintetében eljáró közzvádlók kinevezése iránt. MTRT 1867. Pest, 1868. 152. p.

dák tulajdonosai, vagy a megjelenő lapok szerkesztői a bejelentési, biztosíték adási-kiegészítési kötelezettségük ellen vétettek, a közzétételt értesíteni tartoztak.⁶⁴ Kíváncsán fogalmazódott meg, hogy „a közzététel ne csak törvénytudó, hanem egyúttal a rendőri és közbiztonsági intézmény főnöke is legyen”⁶⁵ – mindez akkoriban még nem érvényesült töretlenül.

A sajtóvétség miatti feljelentésben a közzétételnek meg kellett jelölni a sajtótörvény megfelelő jogszabályi helyét, és annak tartalmaznia kellett a vizsgálat tárgyát képező ügy adatait. Jogában állt az is, hogy a vádlottnak az eljárás alá vett cikk oly részei iránti kihallgatását is elrendelje, s azokra a vizsgálatot kiterjessze, amelyeket a feljelentő nem jelölt ki.⁶⁶

A sajtótörvény 11. §-ában foglalt, köztisztviselő sérelmére elkövetett sajtóvétség esetén a sértett a közzététel segítségét kérhette, egyébként a közzététel fellépésének nem volt helye magánszemély sérelme esetében, kivéve, ha a vizsgált cselekmény egyszerűen közkereset alá tartozó vétséget is jelentett. A magánvádlót a közzététel jogai illeték meg azzal, hogy a vádlevel elkészítése és a vád képviselője is az ő feladatát képezte. Evégből a vizsgálat befejeztével a nyomozati anyagot megtekinthette, rá végzésben megjelölt tíz napra a vádlevelet benyújthatta (ha nem tette, azzal a vádat visszavonta, úgyszintén, ha a tárgyalást elmulasztotta). Mindez nem mentesítette a vizsgálatot a közzététel értesítése alól magánvádas eljárás megindításakor sem. Ha a köz- és a magánvádló nem tudott megegyezni a vétség e kérdésbeni megítélését illetően, akkor mindketten megindíhatták az eljárást, a közzétételnek ez kötelessége is lett. Ha a közzététel vádlevelet is benyújtott, az eljárást kizárólag ő folytathatta. Ha az ügy magánvádlót kívánt meg, a sértett személyesen, de meghatalmazottja útján is eljárhatott azzal, hogy a meghatalmazásnak „a fennforgó ügyre midig különösen kell vonatkoznia”.⁶⁷

A vádlevelnek tartalmaznia kellett azon nyomtatványok és metszetek pontos megjelölését, s azon sajtóhelyek felemlítését, melyen a vád alapult; a vétség megjelölését a sajtótörvény megfelelő szakaszára való hivatkozással; a terhelt nevét, polgári állását, lakhelyét; a megidézendő műértők (szakértők) és tanúk jegyzékét; ha pedig hirdetményi idézésre lett volna szükség, ennek tényét (ez utóbbi eset akkor állhatott elő, ha a vádlott ismeretlen helyen, vagy külföldön lakott, illetve tartózkodott, valamint, ha sem a szerző, sem a kiadó, sem a nyomdatulajdonos személye nem volt ismeretes). A vádlevel annyira példányban volt benyújtandó a bírói tanács elnökéhez, hogy a vádlottnak és minden vádlottnak külön-külön egy-egy példány jusson. A terheltnek a tárgyalási határnapot megelőzően legalább 14 nappal kellett eljuttatni a vádlevelet (R 1867, 20. §, R1871, 24–26. §).

A tárgyalás alkalmával a vád képviselője és a kontradiktórium bizonyítás szintén a mindenkori vádló feladata volt. Az általa állított tanúk és szakértők mellett indítványozhatta egyéb bizonyítékok beszerzését is, melyekről az elnöklő bíró döntött. A bizonyítási eljárás bevégeztével vádbeszédet tartott, a verdikt meghozatala után javaslatot tehetett

⁶⁴ A m. kir. igazságügyi miniszternek 1867. sept. 12-ről kelt rendelete [...] mellyel a sajtótörvény 30. 36. 37. és 38. §§-ai elleni vétségeknek az illető kerületi közzététel tudomására hozatala elrendeltek. MTRT 1867. Pest, 1868. 418–419. p.; Uő uakkor kelt rendelete a sajtóbírói közzététel hatásköréről, a sajtótörvény III. és IV. fejezetében foglalt szabályok [...]. MTRT 1867. Pest, 1868. 419. p.

⁶⁵ KACZIÁNY: i. m. IV. rész. JK. III. évf. 1868. február 23. 59–60. p.

⁶⁶ A m. kir. igazságügyminiszternek 1868. évi április hó 8-án kelt rendelete a sajtóvétségi közzétételhez a sajtóvétségi feljelentések szerkesztése iránt. MTRT, 1868. Pest, 1868. 76. p.

⁶⁷ A m. kir. igazságügyminiszternek 1867. évi okt. 1-én kelt rendelete [...] a közzététel sajtóügyekbeni közreműködésének szabályozása tárgyában [...]. MTRT 1867. Pest, 1868. 509–512. p.

az alkalmazandó szankció mértékére is (R1871, 67., 68. §, R1867, 52., 55., 56. §), a bűnösséget megállapító ítélet ellen pedig fellebbezhetett (R1867, 89. §).

A *bírói tanács*. Az esküdszéki eljárást az egy elnökből, két ülnökből és egy szavazat nélküli jegyzőből álló tanács vezette, kiket a táblák bírái köréből delegáltak állandó jelleggel. Az elnöklő bíró határozta meg a tárgyalás határnapját, s utasította a vizsgálot, hogy a megidézendők megjelenéséről intézkedjen. Az esküdtek meghívása érdekében a polgármestert kellett értesítenie (R1867, 19., 21. §). A tárgyalást az elnök vezette, ő tartotta fenn a rendet a teremben: a hallgatóság zavargásának és egyéb deviáns viselkedésének megfékezése érdekében a „gátló és segítő intézkedések foganatba vétele és e szerint a hatóságok megkeresése az elnök jogai s egyszersmind kötelességei”. A tárgyalás elhalasztásáról – a vádló, vagy a vádlott indítványára – szintén ő rendelkezett.⁶⁸ Ugyancsak az elnököt illette a reaszumálás sokat vitatott joga is; semmi esetre sem volt szabad véleményét effektíve kinyilvánítania, rezüméjét objektívan kellett előadnia (R1867, 58. §).

A tanács fontos joga volt az esküdszék megalakításának vezetése, az esküdtek kitanítása, a nekik felteendő kérdések megfogalmazása (valójában az elnök által – R1867, 59. §), az ítélet kihirdetése, s annak új esküdszék elé utalás melletti megsemmisítése, ha valamennyien arról győződtek meg, hogy a bűnösséget megállapító határozat téves (R1867, 71. §.). Végül az ítélet végrehajtását biztosítani is az ő kötelességükhöz tartozott (R1867, 102. §).

d) Az esküdszék. Eljárás az esküdszék előtt

Az öt sajtóbírósnak otthont adó törvényhatóságokhoz intézett, 1867 májusában kelt miniszteri rendeletben szólította fel *Horvát Boldizsár* az érintett városokat, hogy mindazon, kebelükben lakó egyéneket, „kik esküdszéki tagságra képesek”, a szolgálati lajstrom elkészítése végett vegyék nyilvántartásba.⁶⁹ Az esküdszéki rendelet megismételte ezen felhívást azzal, hogy a kézhezvételétől számított tizennégy napon belül a kijelölt törvényhatóságok végezzék el a feladatot (R1867. 6. §).

Képesítéssel bírtak azon férfiak, kik a 24. életévüket betöltötték, de a hatvanadikat még nem haladták túl, feltéve, hogy évenként legalább 200 ft tiszta jövedelemmel rendelkeztek, úgyszintén azok is, akiknek életkora a 24. évet ugyan nem haladta meg, vagy évi 200 ft jövedelemet kimutatni nem tudtak, de hites ügyvédek, mérnökök, bölcsészeti, törvény- vagy orvostudományok tudorai, okleveles sebészek, magyar tudományos társasági tagok, nyilvános rendes vagy segédtanítók voltak (R1867, 7. §, R1871, 6. §). A jogalkotó tehát a vagyoni és az értelmiségi cenzust egyaránt alkalmazta, bevonva ezzel az anyagilag módosabb és az elismerten művelt társadalmi rétegeket a hatalmi ágak megosztásába a népi bíraskodás már ismertetett eszméi szerint. Aki egyszer eleget tett esküdti kötelezettségének, azt két évig nem lehetett ismét alkalmazni.

A lajstrom elkészülte után egy három tagból álló bizottmány nézte-vizsgálta át ezen jegyzéket, pótolandó azon személyek nevét, akiket esetleg elmulasztottak felvenni, s kiiktatandó azokat, kiket tévesen kvalifikáltak. A lajstromot szintén három napra nyilvános szemlére is helyezték – Pesten hírlapilag is megjelentették – a jogosultsági észrevé-

⁶⁸ A magyar kir. igazságügyminiszter 1867. júl. 25-én 307. számhoz kelt pótrendelete [...]. 12. pont. MRT 1867. II. kiadás. Pest, 1871. 247. p.

⁶⁹ A m. k. igazságügyminiszternek 1867. évi május 4-én 174/eln. sz. a. kelt rendelete az esküdszék tárgyában [...]. MRT 1867. II. kiadás. 1871. 83–84. p.

telek megtétele végett. A három tagú bizottság az ekkor tett észrevételeket elbírálta (R1867, 9., 10.§). Megjegyezzük, hogy az izraelita vallású lakosokat a törvényhatóságok rendre mellőzték az alaprajstrom megalkotásakor; az ezzel kapcsolatos vitákra a kritikánál még kitérünk.

Az őslajstrom véglegesítése után a szolgálati jegyzék szintetizálása következett: legalább 72, s legfeljebb 144 tagot jelöltek ki a bizottságok, s azon egyének nevét egy-egy papírszeletre írva tégelybe vetették, majd onnan véletlenszerűen kihúzták, s 36–36 fős osztályokat képeztek belőlük. Mivel az esküdszékek nem folyamatosan, hanem évnegyedesen üléseztek, ezért a 72 fős lehetőség alkalmazása *in praxi* kizárt volt (eredetileg féléves periódusokat is választhattak volna a törvényhatóságok, de a rendelet további klauzulái szerint inkább a 144 fős megoldást akceptálták⁷⁰). Érdekességként felhívjuk a figyelmet arra, hogy a 144 jelölt kiválasztására viszont azon túl, hogy ők a legalkalmasabbak legyenek, semmilyen objektív szempontot nem határoztak meg a rendeletek! A buda-pesti esküdszéknél egyébként a szolgálati jegyzékbe fele részben budai, másik felében pedig pesti polgárokat kandidáltak (R1867, 12. §), majd 1877 után ezen megosztás megszűnt.⁷¹ A felosztott szolgálati lajstromot a tábla bíróság elnöke kezelte, a tagok meghívásáról az eljárást vezető bíróság elnöke a polgármester útján intézkedett pontos adminisztráció mellett (R1867, 13. §, R1871, 8–12. §). A törvényhatóság elnöke által felhívott, de nyomós ok nélkül megjelenni mégis elmulasztott esküdtjelölt 100 ft-ig terjedő bírsággal volt terhelhető. Igazolási kérelmét a határozat vételétől számított 14 napon belül terjeszthette elő, mely felett jogerősen az adott bírói tanács határozott (R1871, 34. §), *ergo* ez a határozat mindig „feltételes” volt, csak a jogorvoslati idő után vált joghatállyossá.

A tárgyalás napja előtt legalább 48 órával a vádlott és a vádló is megtudta az adott tárgyalás esküdtjeinek adatait avégből, hogy a visszavetési jogukhoz megfelelő ismeretek lehessenek. A határnapon a bíróság elnöke vette számba a megjelenteket, s ha azok nem lettek volna harminchatan, az ott lévő, esküdszéki képességgel bíró helybeli egyénekből, szabad választás útján egészítették ki a *juryt* (R1867, 29., 30. §). Egybegyűlvén a 36 tag, neveiket ismét tégelybe vetették, majd egyenként kihúzván mind a vádló, mind a terhelt és védője – több vádlott esetén valamennyien együtt – 12–12 tagot indokolás nélkül elutasíthattak (*visszavetés*). Ha már 12 olyan jelöltet húztak ki, akik ellen nem tiltakoztak: az esküdszék belőlük alakult meg, ha már 24 fő ellen emeltek kifogást, a többi 12 jelölt automatikusan esküdszéki taggá lett. Rendszerint a vádló nem merítette ki jogosultságát, sőt lehetősége volt annak egy részét a vádlott javára átengedni (ez utóbbit a legtöbbször mellőzték). A bizottság és a zavartalan tárgyalás kedvéért két póttagot is választhattak a már ismert tizenkettő mellé a vissza még nem vetettek köréből, ha ennyi sem lett volna, ők is a jelenlévő és esküdképességgel bíró polgárok személyéből kerülhettek ki. Őket nem, azonban a 12 rendes tagot nyomban megeskették – ezáltal az esküdszék megalakítása befejeződött (R1867, 31–38. §, R1871, 39–46. §).

⁷⁰ A debreceni, 1849-ben megválasztott esküdekről készített lajstromokat lásd HBML. IV. B. 1109/f. 3. doboz. 174. tétel és IV. B. 1102/a. 2.k. 161. ügyszám. Eszerint teljességgel 652 esküdképes polgárt találtak (a lakosság száma 48.566 fő 1848 májusában), egyébként Budán 1923-at, Kassán pedig 499-et. Budáról és Kassáról lásd SÁRLÓS: *Az 1848/49-es...* i. m. 41–45. p.

⁷¹ A m. kir. igazságügyministeriumnak 32.106/1877 sz. a. kelt rendelete a budapesti esküdszék szolgálati lajstroma elkészítése tárgyában. MRT. 1877. II. kiadás. Budapest, 1886. 748–749. p., valamint lásd a Buda-Pest fővárosi törvényhatóság alakításáról és rendezéséről szóló 1872. évi XXXVI. tc.-t.

Az esküdteket a bíróságtól, a vádlótól, a védőtől és a hallgatóságtól is jól elkülönítve kellett elhelyezni a teremben a terhelttel szemben avégett, hogy őt az egész tárgyalás folyama alatt jól láthassák, azt is érzékelve, milyen hatást fejtenek ki rajta a felhozott bizonyítékok (R1867, 41. §).

Ha a vádlott nem jelent meg a tárgyalás helyén és idején, vagy makacssági eljárást alkalmaztak, vagy a terhelt elővezetését rendelték el, netalán a tárgyalás elhalasztása mellett dönthetett az elnök.

A tárgyalást az elnök nyitotta meg: a vádlott személyazonossága felől meggyőződván és a vádló és a védő fegyelemre lévén intve, a vádlevél jegyző általi ismertetése következett. A bizonyítási eljárásban a tárgyi bizonyítási eszközök (nyomatványok, metszetek) bemutatása történt meg először, ezután hallgatták meg a felesketett tanúkat és műértőket (szakértőket). A bizonyítás szabályait egyik rendelet sem részletezte igazán, inkább a későbbi Bp. által⁷² és a mai is használatos eljárási klauzulákhoz igazodtak azaz, hogy az esküdtek is kérdezhetek (R1867, 49., 50. §). Egyedül a sértő, megbecstelenítő, meggyalázó állítások bebizonyítására nézve utalt a rendelet a sajtótörvény 24–25. §-ra (a valóság bizonyítása, *exceptio veritatis*): az ilyen állítások valóságának bizonyítása nem volt megengedhető, kivéve, „ha valaki mint köztisztviselő, vagy -megbízott cselekedett, és a felhozott tények e körbeli eljárásra vonatkoznak”. A panaszló fél erkölcsi magaviselete mellett is voltak bizonyítékok említhetők, de maga a vádlott, annak erkölcsisége ellen, nem követelhetett probációt (1848: XVIII. tc. 24–25. §). (Érdekes kérdést jelentett az élclapok megítélése, mivel etikai-esztétikai problémát is felvetett a *pasquill* elbírálása, amennyiben azt kellett eldönteni, hogy az inkriminált hely élcés túlzás vagy rosszakaratú sértés-e. Ehhez egyes vélemények szerint *special-jury* szervezése lett volna indokolt.⁷³)

Ha a vádlotton kívül más megidézett személy engedély nélkül távozott volna, 16 néhez márka bírságot kellett fizetnie, ezenfelül az elnök elrendelhetette elővezetését is.⁷⁴

A tárgyalás, ha azt egy napon belül nem lehetett befejezni, a következő nap(ok)on „szakadatlanul” folyt. Ilyenkor az esküdteket megfelelőképpen el kellett helyezni, ügyelve arra is, hogy az eljárásban résztvevő más személyekkel ne érintkezessenek.⁷⁵ Azonban a bíróság a már elkezdett tárgyalás elnapolását is elrendelhetette, ha a bírói, illetve vádlói „személyzetre” nézve azonnal el nem hárítható akadály állt elő, ha a szükségesnek ítélt bizonyítás nyomban nem volt felvehető, ha a védő nem jelent meg, vagy eltávozott, és megfelelő helyettesítésről nem rendelkezett, valamint, ha a vádlott személye miatt nem folytatódhatott az eljárás (engedély nélkül távozott, s nem tudták azonnal elővezetni, netán az orvos véleménye szerint is megbetegedett). A terhelt azonban előre rendelkezhetett akként, hogy a nyomozati vallomását olvassák fel. A tárgyalást sem elnapolni, sem félbeszakítani nem lehetett az elnöki fejtegetés megkezdése után. Ha az elnapolás két napnál hosszabb időre szólt, a tárgyalást meg kellett ismételni, beleértve az esküdtszék megalakítását is (R1871, 55–59. §).

A bizonyítási cselekményeket bevégezvén, a vádló és a vádlott, illetve védőjének perbeszéde hangzott el, majd az elnök objektívan, a konkrét véleménynyilvánítást mel-

⁷² Lásd a Bűnvádi perrrendtartásról szóló 1896. évi XXXIII. tc. 306–313. és 350–352. §-át!

⁷³ DUX ADOLF: Az esküdtszék és az élclapok. *JK.* III. évf. 1868. november 22. 370. p. A szerző szerint a humor és a gúny mértéke s a lap ismertsége lehet zsinórmérték a megítélésben.

⁷⁴ A magyar kir. igazságügyminiszernek 1867. júl. 25-én 307. számhoz kelt pótrendelete [...]. MRT 1867. II. kiadás. Pest, 1871. 245–246. p.

⁷⁵ Angliai jogesetet (*William Palmer-ügy*) mesél el RÉSŐ: i. m. 116–117. p.

lözve reaszumálta a bizonyítékokat avégett, hogy „az esküdtek előtt mennél teljesebb világosságba helyezze a vád és a védelem erősségeit, hogy az ügyet egyszerű alkatrészeire visszavezesse, s hogy külön válasszon tőle minden idegenszerűt, mi [...] őket tévedésbe hozhatná” (R1871, 69–70. §).

A tárgyalásról a jegyzőnek jegyzőkönyvet kellett vezetnie, nem is feltétlenül az elhangzottak pontos rögzítése, hanem az eljárás kogens szabályai megtartásának bizonyítása végett, beleértve a visszavetési jog alkalmazásának tényét és mikéntjét is.⁷⁶

e) Az esküdtszék döntése. Az ítélet

Az esküdtek által eldöntendő kérdéseknek az elnök általi feltétele volt a tárgyalás középpontja (R1867, 59. §). A magyar eljárásban végül mind a vád tárgyává tett *tényállás*, mind a *bűnösség* tekintetében az esküdtszék döntése volt irányadó, a bírói tanács jogszolgáltatásai e tekintetben tulajdonképpen a büntetés nemének és mértékének megállapítására szorítkoztak.

Láthatóan minimum két kérdésre kerestek választ, s mindkettőre határozottan igenel, vagy nemmel feleltek. Az egyiknek ekként kellett hangoznia: „Vajjon meg vannak-e az előadottak alapján lelkiismeretükben győződve az esküdtszék tagok, hogy a vádlott cselekedte azt, miről a vádlevélben állítatik?” A másik kérdés formája: „Vajjon az, amit a vádlott cselekedett, oly cselekvés volt-e, minőnek a vádlevélben állítatik?” (R1867, 60. §).

Az első esetben tehát a ténykérdésről, a másodikban viszont a bűnösségről kellett a laikus bírácoknak nyilatkozniuk, amely – miként már jeleztük – nem aggályok nélkül való volt, hiszen a jogdogmatika ismeretét egyetlen kitanításból még nem szerezhették meg oly mértékben, hogy annak alapján mások felett biztonssággal ítélezhessenek is. Ráadásul, mivel döntésüket indokolniuk nem kellett, az esküdtek megállapíthatták a tényállás-szerűséget anélkül is, hogy utána – *horribile dictu* a bűnösséget törvényesen kizáró okok hiányától függetlenül – a bűnösséget is kijelentették volna. Ezen eljárás az esküdtek ítélezésének maximális szabadságát biztosította, noha az intézménynek nem ez volt az egyetlen követendő princípiuma.

Mit sem változtatott ezen az a lehetőség, mely szerint akár a vádló, akár a vádlott indítványozhatta egyéb kérdések beiktatását is; ekkor a bíróság nyomban határozni volt köteles az indítvány felett, sőt maga is megfogalmazhatott újabb problémákat (R1867, 61., 62. §).

Az elnöki kitanítás a szükségesnek vélt jogszabályi ismeretekre és arra vonatkozott, hogy mindent, mi elhangzott, akként ítéljenek meg, hogy a „próbák és erősségek miként hatottak ítélőtehetségükre, s igaz meggyőződésük szerint, részrehajlás nélkül és férfiakhoz illő bátorsággal mondják ki az elejükbe terjesztett vádra nézve – a felhozott bizonyítékok nyomán a „vétkest”, ha a vádlott vétkes, – a „nem vétkest”, ha a vádlott nem vétkes” (R1867, 63. §). Mindez az általunk az esküdtszék teljes szabadságának nevezett elvként bemutatott maxima érvényesülését jelentette.

Az esküdtek ezután a szobájukba vonultak – Angliában ez sem volt szükséges⁷⁷ –, s tanácskozásuk megnyitása előtt főnököt választottak, aki ezután egyenként felolvasta a tanács elnöke által megfogalmazott, s írásban az esküdtszéknek átadott kérdéseket egy-

⁷⁶ RÉSŐ: i. m. 99–115. p. A szerző poroszországi jegyzőkönyveket ismertet.

⁷⁷ TARNAI JÁNOS: Egy angol sajtóper. JK. XLVI. évf. 1911. április 28. 154. p.

más után, majd szavaztak róluk. Mindez élőszóval történt, de egyetlen tag kívánságára is áttérhettek a titkos szavazásra. Ezen lehetőségben némelyek a teljes befolyásolhatatlanság, mások éppen a befolyás indokolatlan kockázatát látták megtestesülni.⁷⁸ A vádlott bűnösségének megállapításához 7 szavazat volt szükséges (1848-ban 8!⁷⁹), értelemszerűen 6 felmentő szavazat már a vádlott feloldozását jelentette (R1867, 65–69. §). A határozat meghozatala alatt a külvilággal nem érintkezhetek, kivéve, ha ehhez az elnök írásban hozzájárult. Azonban jogukban állt a tanácstól újabb jogi felvilágosításokat kérni.

A tanácskozásról semmilyen feljegyzés sem készült, nehogy utóbb az egyes döntések következtében a tagokat bármilyen hátrány veszélyeztesse. Csupán a válaszukat kellett felírni a kérdést tartalmazó lapra, s ezzel térhettek ismét a tárgyaló terembe. Ott a főnök ismertette a döntést; becsületére és lelkiismeretére hivatkozva Isten és ember előtt feltárta, hogy milyen szavazataránnyal milyen álláspontra jutottak. A feleleteket is tartalmazó íveket az elnök és a jegyző írta alá (R1867, 70. §).

Ha a vádlott nem vétkesnek nyilvánított, az elnöklő bíró őt a vád alól haladéktalanul felmentette, ha vétkes volt, a vádló előadta a büntetésre vonatkozó indítványát, melyre a vádlott és védője nyilatkozhatott, különösen, ha kártérítési kérdések is felvetődtek, de a bűnösség érdeme felől már nem szólhatott (R1867, 74–76. §).

Ezt követően a bírák egymásközi halk tanácskozással, esetleg a terem elhagyásával, hozták meg az *ítéletet*: megállapították és kihirdették az alkalmazandó büntetési tételt, illetve rendelkeztek a perköltség viseléséről, a *corpus delicti* részben-egészben való megsemmisítéséről, illetve a kártérítésről is (1848: XVIII. tc. 26–27. §).

*Különeljárá*s: a *makacssági ítélet* meghozatala. Ha a vádlott a tárgyalás határnapján nem jelent volna meg, az eljárás folytatásának – hacsak már előzetesen ki nem mentette magát – nem volt akadálya, maximum a részvétele nélkül alakították meg az esküdszéket és vették fel a bizonyítást. Nem lévén kötelező védelem, a bíróság hivatalból védőt csak akkor rendelt ki, ha a meg nem jelenés alapvető oka az volt, hogy annak személye, ki ellen az eljárást megindították, még a fokozatos felelősség elve szerint sem lett meghatározható, vagy a terhelt lakó/tartózkodási helye ismeretlennek bizonyult, vagy eleve külföldön tartózkodott. Azonban a mulasztó terhelt rokonai és barátai valószínűsíthették vétlenségét, ez esetben a tárgyalást az elnök, belátása szerint, későbbi időpontra halaszthatta [R 1867, 80–81. §, R1871, 56. § a) pont].

Ha a tárgyalást mégis megtartották, ezen esetben a bíróság rendesen ítéletet hozott, azonban, ha az esküdtek vétkesnek találták a vádlottat, s emiatt a bíróság pénzbüntetésre ítélte, a határozat bárhol lévő vagyontárgyból végrehajtható volt, ellenben, midőn a vádlott 2 hónapon belül jelentkezett, s új esküdszéki meghallgatást kért az ügyében, akkor az eljárást meg kellett ismételni, mintha a makacssági döntés meg sem született volna. Amennyiben azt is bebizonyította a vádlott, hogy a mulasztása tekintetében felelősség nem terhelte, akkor mentesült az első tárgyalás perköltségének viselése alól, egyébként – a második ítéletől függetlenül – viselnie kellett azt. A fogságbüntetés viszont újabb tárgyalás nélkül egyáltalán nem volt végrehajtható; azonban, akár a törvényhatóságok közbenjöttével is, mindent meg kellett tenni személyének felkutatása és előállítása érdekében (R1867, 82–84. §).⁸⁰ Érdekesség, hogy az Erdélyre hatályos 1871. évi esküdszéki rendelet a makacssági eljárásról nem szólt.

⁷⁸ RÉSŐ: i. m. 120–126. p.

⁷⁹ Vö. R1848, 75. §.

⁸⁰ Vö. BOTH: i. m. 40. p.

Az ítélelhirdetésen történő meg nem jelenés nem volt akadálya az eljárás befejezésének; ebben az esetben a terhelt részére a határozatot kézbesíteni kellett.

f) Jogorvoslatok

Az esküdtszéki rendeletekben röviden szabályozva a következő jogorvoslati eszközöket találjuk: az új esküdtszék elé utalás, a semmisségi eljárás, a kegyelem és a perújítás.

Az új esküdtszék elé utalás atipikus, s nem is a terhelt által igényelhető, de mégis kizárólag az ő javára alkalmazható sajátosan esküdtszéki eljárásba illeszkedő perorvoslatnak tekinthető. Ugyanis, ha a bíróság valamennyi tagja arról győződött meg az esküdtszéki határozat megismerése után, hogy az ügy lényegére nézve az esküdtek hibát követtek el: jogukban állt a per tárgyát a következő negyedévi lajstromból szervezett új esküdtszék elé terjeszteni. Mindez formailag az esküdtszéki határozat felfüggesztését jelentette, hiszen erre alapozva a bíróság végül nem hozott (vég)ítéletet. Azonban ezen intézmény csak a terhelt bűnösségét megállapító verdikkal szemben volt alkalmazható, és csupán egy alkalommal az adott büntető ügyben – s kizárólag a bírói tanács kezdeményezése által (R1867, 71–72. §). Felmentő határozat sosem volt megmásítható (1914-ig⁸¹)! Az új eljárás azonban a már megindított végrehajtást csupán a szabadságvesztés-büntetés esetén függesztette fel, egyebekben a perújítás szabályait kellett rá alkalmazni.⁸²

Az esküdtbíróság ítélete elleni klasszikus jogorvoslati eszköznek a kizárólag jogkérdésekben alkalmazható *semmisségi panasz* számított: a *jury* által megállapított tényekkel szemben – a perújítást kivéve – jogorvoslatot nem lehetett igénybe venni. A semmisségi panaszok elbírálására a Hétszemélyes Tábla, 1869 után a Semmitőszék bírt jogosultsággal. A Hétszemélyes Tábla sajtóperekben hat szavazó bíróból és egy elnökből alakított tanácsban ítélte.⁸³ Az eljárt bíróságnál benyújtandó panaszban elő kellett adni az ügy megnevezése mellett a sérelmezett jogszabálysértést is a közzéadónak 24 órán, az elítéltnak 3 napon belül. Ha a vádló folyamodott semmisségi eljárásért, akkor a terheltet erről 3 nap alatt értesíteni kellett. Ha az elítéltet szabadságvesztéssel büntették, csak akkor indítható jogorvoslatot, ha már el volt zárva, vagy kezesség mellett hagyatott szabadon. A bíróság állásfoglalást készítve továbbította az iratokat a Kúriához (R1867, 86–89. §).

A Hétszemélyes Tábla (a Semmitőszék) 14 nap alatt vette tárgyalás alá a beérkezett panaszt, s a hibásnak talált ítéletet megsemmisítette, „ha az eljáró hatóság nem volt illetékes, ha az eljárás lényeges formái megsértettek, ha a közzéadó vagy a vádlott által előadott törvényes kívánatok a bíróság által meg nem hallgattak, [valamint,] ha a vétségre a törvény helytelenül alkalmaztatott” (R1867, 91. §).

A megsemmisített ítéletet újjal nem pótolhatták (*kasszáció*). Ha illetékességi probléma vetődött fel, a pert a megfelelő fórumhoz utalták, ha eljárási hibát észleltek, új esküdtszékhez rendelték az eljárást megismétlés végett (az új *jury*ben az előző 12 esküdt

⁸¹ CSIZMADIA ANDOR: Az esküdtbíróság Magyarországon a dualizmus korában. *Jogtörténeti tanulmányok* I. Szerk.: Csizmadia Andor [...]. Budapest, 1966. 143. p. és Az esküdtbíróság előtti eljárásra és a semmisségi panaszra vonatkozó rendelkezések módosításáról szóló 1914. évi XIII. tc. 22. §.

⁸² A magyar kir. igazságügyminiszernek 1867. júl. 25-én 307. számhoz kelt pótrendelete [...]. 5 6. pont. MRT 1867. II kiadás. Pest, 1871. 246. p.

⁸³ Lásd az előző jegyzetet! 248. p., valamint MÁTHÉ: i. m. 93–106. p.

nem vehetett részt). Ha a felek törvényes jogaikat nem gyakorolhatták megfelelően, az ügyet az igazságügy-minisztériumhoz továbbították nemcsak új esküdtszék, de új bíróság kijelölése érdekében. Ha valamilyen anyagi jogi szabályt alkalmaztak volna helytelenül, a verdikt épentartásával csak a bíróságot utasították a jogszabály helyes alkalmazására (R1867, 92–94. §). Ha az ítéletet megsemmisítették, akkor ezen kúriai ítéletet és a periratokat 3 napon belül a kijelölt megfelelő bírósághoz kellett eljuttatni. A helyben hagyó ítéletet is az első fokon eljáró bíróságon keresztül küldték meg a feleknek.

Kasszációs eljárást az ügyben csak egyszer lehetett kezdeményezni, ezután más rendes perorvoslatnak helye nem volt (R1867, 95., 98. §). A Semmitőszék határozata alapján megismételt eljárásra ugyanezen jogorvoslati szabályokat kellett alkalmazni azzal, hogy illetékességi kifogásra [R1867, 91. § a) pont] már nem lehetett hivatkozni.

Kegyelem és perújítás. Az ítélet mérséklése, netalán elengedése végett az uralkodóhoz lehetett kegyelmi kérvénnyel – határidő nélkül – folyamodni. A felmentett vádlott ellen az eljárást meg nem újíthatták, kivéve, ha ő az általa elkövetett vétséget az elévülési időn belül (hivatalból üldözendő cselekmény esetén 6 hónap, magánvádasnál két év) törvény előtt önként beismerte. Egyébként perújítani a *novumok* megjelölésével az elítélt javára bármikor lehetett, de erre csak magának a terheltnek volt joga, s az ítélet végrehajtását ez sem akadályozta meg (R1867, 99., 102–104. §).

g) A büntetés végrehajtása

A meg nem támadott ítélet végrehajtása annak jogerőre emelkedését követően, illetőleg a semmisségi eljárás alá vont határozatnak – helyben hagyása esetén – a bíróság részére történt kézbesítése után azonnal megtörtént. A végrehajtást az eljáró s törvényt alkalmazó táblák eszközölték (R1871, 106. §, R1867, 101. §). A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának helyei a megyei és városi fegyházak voltak azzal, hogy a sajtóvétség miatt elítélt személyeket az egyéb „bűnhöncöktől” elzárta, s társadalmi állásuknak és műveltségüknek megfelelő, „szelídebb” bánásmódban kellett részesíteni.⁸⁴ Az alkalmas helyek szűkössége és a távolságokból fakadó célszerűség miatt később lehetővé tették, hogy a fogságbüntetést ne a sajtóbíróság székhelyén fenálló, hanem egyéb, szintén a bíróság illetékességi területén lévő fogházban hajtsák végre. Leggyakrabban azon törvényhatóság fogháza jöhetett szóba, amelynek területén az elítélt egyébként lakott. Az erre irányuló kérelmet a terhelt terjeszthette elő, de csak a büntetés kiállításának megkezdése előtt. A határozat ellen semmisségi panasznak nem lehetett helye, maximum az Igazságügy-minisztériumhoz fordulhattak – ezen engedmény különleges jellegét hangsúlyozza azon tény is, hogy csak kivételesen méltányolandó esetekben alkalmazhatták a bíróságok.⁸⁵

A büntetésvégrehajtás szabályait külön jogszabályban határozta meg *Bittó István*,⁸⁶ s e szerint már az evégre rendelt *államfogházak* lettek alkalmazandók. A bíróság elnöke határozta meg a végrehajtás pontos helyét s azon időpontot is, amikor a büntetés kitölté-

⁸⁴ A m. kir. igazságügyminiszternek 1867-ik évi október 12-én [923/eln. sz. a.] kelt rendelete [...] a sajtóvétségért fogságra ítélt egyének fegyházi elhelyezése tárgyában. MTRT 1867. Pest, 1868. 520. p., valamint Uő 1867. júl. 25-én 307. számhoz kelt pótrendelete [...] 15. pont. MRT. 1867. II. kiadás. Pest, 1871. 248. p.

⁸⁵ A m. k. igazságügyminiszternek 1868. évi augusztus 10-én 1448/eln. sz. a. kelt rendelete [...] a sajtóvétségért ítéletileg kiszabott fogságbüntetések kiállása helyéről. MRT 1868. III. kiadás. Pest, 1884. 392–393. p.

⁸⁶ A m. kir. igazságügyminisztertől 1871. július 1-én 1769/eln. sz. a. kiadott utasítás a sajtóvétségek miatt elítélt egyének fogságbüntetésének végrehajtása iránt. (a továbbiakban RVH). MRT 1871. Pest, 1872. 215–219. p.

se megkezdendő volt. Ha az elítélt vonakodott megjelenni, az államfogház igazgatójának 24 órán belüli jelzésére a bíróság elnöke intézkedett a beszállításáról. A valamilyen módon tehát az államfogházba belépő személynek rögzítették a főbb adatait az intézmény e célra vezetett anyakönyvében (RVH, 1–4. §).

A foglyokat rendszerint külön helyiségekben, *in concreto* bútorzattal ellátott egészséges és világos zárkákban kellett elhelyezni, hova magával vihette személyes tárgyait, „öltöző készületeit”. Választhatott az elítélt, hogy saját költségén tartsák-e fogva, vagy az állam finanszírozza költségeit. Az első esetben lehetősége nyílt arra, hogy a házi rendet meg nem zavaró módon, „a mértékletesség határai között külön ételekkel és itallal” éljen, sőt gyertya helyett a lámpahasználatot is engedélyezték (RVH, 5–7. §). Akit az állam költségén kellett fogva tartani, annak egy napi ráfordítása a 80 kr-t nem haladhatta meg.⁸⁷

Az elítéltnak megengedtek minden, a rendet és csendet nem zavaró foglalkozást – különösen a saját magának vásárolt könyvek és folyóiratok olvasását –, valamint biztosították, hogy a fogház belső kertjében napi hat órán át „a levegőt tetszése szerint élvezheti”. Még az ide vonatkozó időintervallumokat is kijelölték az évszakok figyelembe vételével (RVH 8–9. §). Minden nap fogadhatott névre szóló jeggyel ellátott látogatókat, küldhetett és ellenőrzés nélkül fogadhatott leveleket. Betegsége esetén igénybe vehette a fogházi orvost, vagy – kiadásait fedezve – sajátját is (RVH, 10–12. §). A börtönorvos alkalmazása esetén legfeljebb 24 óra alatt a sajtóbíróság elnöke intézkedett az elítélt megvizsgálásáról egy, esetleg több (!) szakértő útján, s a büntetés végrehajtását csupán akkor függesztette fel, ha annak folytatása veszélyeztette volna az elítélt gyógyulását. A haladék maximum 14 nappól szólt, ezután felülvizsgálat következett.⁸⁸

Az igazgató s az őrszemélyzet magát a fogoly irányába „ildomosan” tartozott viselni, a fogolynak pedig engedelmességet, *silentiumot* és a büntetésvégrehajtás rendjének megtartását kellett felmutatnia; a fogház tulajdonát nem rongálhatta, a károkat pedig megtéríteni volt köteles. Aki a rendet megzavarta, s ebbéli tevékenységét felhívásra sem szüntette be, esetleg szökni is szándékozott, a saját költségén való élelmezés, a szabad levegőzés, a látogatók fogadása és a levelezés kedvezményét maximum két hétre elveszíthette. Ha továbbra is megszegte a szabályokat, akkor súlyosabb fegyelmi büntetés alkalmazása végett az Igazságügy-minisztériumhoz kellett azonnal fordulnia az igazgatónak (RVH, 13–15. §).

Ha büntetésének idejét kitöltötte az elítélt vagy végrehajtási kegyelemben részesült, a fogház felügyelőjének igazolvánnyal ellátva szabadítania kellett (RVH, 16. §). A fogvatartottakról a törvényhatóságok vezettek táblás kimutatást, amelyben a fogságbüntetés megkezdésének, befejezésének napja és tartama külön rovatba voltak írandók. Ezen kimutatásokat minden negyedévben eljuttatták az illetékes sajtóbírósághoz.⁸⁹

A sajtóvétségért elítéltek szemmel láthatóan privilégizált helyzetben álltak az egyéb szabadságvesztés-büntetésre ítélttel szemben. Az egyes lapok pedig még ennél is jelentékenyebb liberalizmusról értekeztek, mivel például a váci államfogházból napon-

⁸⁷ A m. kir. igazságügyminisiternek 1868. évi márcz. 30-án [619/el. szám alatt] kelt rendelete [...], mellyel a sajtó-vétségért elítéltek tartási költségei meghatározatnak. MRT 1868. Pest, 1868. 75. p.

⁸⁸ A m. kir. igazságügyminisiternek 1868. évi május 15-én 480/el. sz. a. kelt rendelete [...], mellyel a sajtóügyi rendelet és a sajtóügyi pótrrendelet némely szabálya magyarázatik. MRT 1868. III. kiadás. Pest, 1884. 184–185. p.

⁸⁹ Az igazságügyi m. k. minisiternek 1868. évi augusztus 10-én 1448. sz. a. kelt rendelete Magyarország valamennyi törvényhatóságához. MRT 1868. III. kiadás. Pest, 1884. 394. p.

ként egy órára terjedően még a városba is besétálhattak a terheltek; *Lónyai Menyhért* rosszallóan meg is jegyezte, hogy „a sajtóvétség miatti fogság inkább valamely városba való internálás, mint fogság jellegével bír”.⁹⁰

A *pénzbüntetés* végrehajtása tekintetében akként rendelkeztek, hogy ezen javakat az adóhivatal közbenjöttével az Igazságügy-minisztérium javára kellett fordítani. A minisztériumhoz a sajtóbíróság elnöke terjesztette fel a végrehajtandó ítéleteket a befizetési határidő eltelte után, s egyben utalt arra is, hogy az elítélt teljesítette-e a fizetési kötelezettségét. Ha a terhelt elmulasztotta volna, a minisztérium feladata volt a végrehajtás, ha pedig részletfizetést kért, a sajtóbíróság elnökének véleményét is figyelembe véve szintén az döntött az engedélyezés tárgyában.⁹¹

h) A sajtóbíróságok ügyvitele

Az 1868.évi LIV. tc. (polgári törvénykezési rendtartás) felhatalmazása alapján kiadott bírói ügyviteli szabályzat (rendelet) valamennyi törvényszékre és táblára (kivéve a váltó- és kereskedelmi, a bányauji, az úrbéri és az egyházi törvényszékeket⁹²), sőt a Kúriára is vonatkozott (ez utóbbinak meghatározta az új, átalakított szervezetét is).⁹³

A bíróság ügyviteli-igazgatási szempontból az *elnökének* felügyelete alatt állt. Ezen elnökök feladata volt a visszaélések megakadályozása, a hivatali teendők célszerű felosztása, a „bíróági tagok egybevágó munkássága” előmozdítása. Akadályoztatása esetén az elnököt a hozzá rendben legközelebb álló tag helyettesítette. A bírák ügyet nem utasíthattak vissza, kivéve, ha erre a Prrt. lehetőséget adott (1868: LIV. tc. 56. §). A legfelsőbb felügyeletet az *igazságügy-miniszter* látta el, s hozzá kellett felküldeni minden év januárjában a bíróság működéséről készített ügykimutatásokat. A sajtóbíróságok is rendelkeztek saját pecséttel (RÜV, 1–7. §).

Minden hivatalos irat, mely valamely hatóságtól a bírósághoz érkezett, vagy beadvány, amelyet hozzá az ügyfelek intéztek, az *iktatóhivatalba* került (RÜV, 9–32. §). Rendes eljárásnál minden perirat, a kerestlevél kivételével, az ítélethozatalig a *pertárban* volt tartandó (RÜV, 33–53. §). Az átvett ügydarabokra az *átvevő hivatal* jegyezte fel a beérkezés napját, s végezte el azok iktatását (RÜV, 92–112. §). Az iratok rendben tartására és megőrzésére az *irattár* szolgált (RÜV 113–132. §).

A *bíróság tanácsára* vonatkozó rendelkezések *mutatis mutandis* voltak alkalmazandók (RÜV, 64–91. §), hiszen sajtóvéstésekben ezen tanácskozás csupán a büntetési tétel megállapítására vonatkozott, s a tárgyalóteremben is megejthető volt (R1867, 77. §).

⁹⁰ A *Budapesti Közlöny*t és a miniszterelnököt idézi RÉVÉSZ: i. m. 49–50. p.

⁹¹ A m. k. igazságügyminiszternek 5093. számú rendelete az államkincstárt illető pénzbíróskok kezelése és behajtása iránt [...]. Kelt 1880. április 20. MRT 1880. II. kiadás. Budapest, 1892. 200–201. p.

⁹² Lásd a Polgári törvénykezési rendtartásról szóló 1868. évi LIV. tc. (Prrt) 22., 25–27. §-át.

⁹³ Igazságügyminiszteri rendelet a bírói ügyvitel tárgyában [kihirdetve 1869. május 1-jén] (a továbbiakban RÜV). MRT 1869. II. kiadás. Pest, 1872. 393 439. p., ebből a Kúriáról lásd a 209–218. §-t. 430–432. p.

III. A sajtóesküdszékek korabeli kritikája

a) Láthatatlan, igazságos bírák vagy pretoriánusok?

Az esküdszékek ideáltipikus megközelítése már-már a fetiszizálás szintjéig is eljutott a kiegyezés utáni években: aki ellenük kívánt kritikai megjegyzést emelni, az máris a rosszaló ellenvélemények sodrába került. Nem is fogalmazódott meg túl sok bírálat, azonban mégis találtunk egy jámbor szerzőt, *Gellérit*, aki 1869-ben ki merete jelenteni – minő vakmerőség! –, hogy „nálunk a rövid két év alatt több sajtóvétségi per volt tárgyalva, mint Európa bármelyik szabad államában”. Sőt, hozzátette, mi szerint „e két év eredménye nem éppen örvendetes tanúságot nyújt e szabad sajtó s az esküdszéki eljárás eddigi működéséről”.⁹⁴

Bátor szerzőnk indokaiban *elsőként* megemlítette, hogy a sajtó helytelenül értelmezte szabadságát: míg Angliában önmérsékletet mutattak a lapok észrevételeik artikulálása-kor, addig „a józan megbíralás” követelménye szabadnak és nem szabadnak nálunk nem teljesült. Hiszen „e jog határa csak addig terjedhet, míg ez által mások, a társadalom joga nem támadtatik, s meg nem sértetik [...] Nem szenved tehát kétséget, hogy a sajtószabadságnak is vannak határai, melyeken túl többé nem szabadság, hanem szabadosság, féktelenség uralkodik. [...] Nálunk vajmi számosan vannak még, kik a sajtószabadságot, a sajtó visszaéléseitől megkülönböztetni ne tudják”. Gelléri platóni logikájának helytállósága aligha lehet kétséges.

Második indokul jelölte meg az esküdtek téves felfogását: „Az esküdszéki bíraskodásra hivatott polgárok közt számosan vannak, kik azon előítéletből indulnak ki, hogy minden sajtóvétségi vád a sajtószabadság megtámadása s a tisztán becsület sértés megtorlása is politikai üldözés”. Az angol eljárásban szerinte azonban 1694 óta nem merült fel példa arra, hogy a rágalmazó irat (*libell*) szerzőjét meg ne büntessék, nálunk ezzel szemben tíz nyilvánvalóan bűnös vádlott közül hetet-nyolcat felmentettek.

Harmadik érve a rendeletek hibásságában állt, mivel azok a francia mintát követték. Hiba egyfelől, hogy az elnök jogkörét nem terjesztették ki, s saját álláspontját nem fejtheti ki. Az angol eljárásban az elnöklő bíró a „valódi értelmi és szakértő tényezője a tárgyalásnak [...] kimondja azt is, hogy nézete szerint melyik részen van az igazság? s melyiken a jogtalanság?”. Téves a rendelkezés a kérdések feltevésében is: a ténykérdések mellett a bűnösség tekintetében is döntést hozott a magyar esküdszék, ezáltal nem egyszer előfordult, hogy a tényállásszerűséget ugyan megállapította, de a vádlott iránti rokonszenvből, vagy tartván a büntetés szigorától, mégis nem bűnöst állapított meg. Végül megjegyezte, hogy az esküdszéki határozat felfüggesztésénél a vádlottnak és védőjének nem volt jogában indítványt tenni (R1867, 71. §), az kizárólag a tanácsot illette.

Gelléri észrevételeit számos kritika követte: *Dárdai Sándor* hamarosan válaszolt, s magából kikelve orrolta a szerzőt, mondván, hogy „nálunk az okból is sokkal nehezebb volna a ténykérdésnek a jogkérdéstől való teljes különválasztása, mert jogi fogalmainkat úgy szólván teremtenünk kell, a mennyiben jogtételeink tulajdonképpen csak jogérzetek, melyekben a tény- és jogkérdés határvonalai sohasem oldhatók meg”.⁹⁵ A bűnösség és a ténykérdés elválasztása nézete alapján elvalult szemléletet jelentett.

⁹⁴ GELLÉRI: A magyar és az angol esküdszéki eljárás. *PN*. XX. évf. 1869. szeptember 29.

⁹⁵ DÁRDAI SÁNDOR: Esküdszékeink. *JK*. IV. évf. 1869. október 12. 285. p.

Kacziány Nándor vizsgáló bíró szintén reflektált: óvatosabban fogalmazott, mint Dárdai, de azért megjegyezte, hogy „nem akarom azt mondani, hogy esküdszéki eljárásunk ezen intézmény non plus ultrája, csak azt, hogy a magyar esküdt urak a józanságban más nemzetnél hátrább nem állnak”. Nála nem az új jogteóriák, hanem a szokásos jogérzet primátusa érvényesült az esküdtek irányába. A magyar jogelv pedig szerinte az, hogy *verba verbis, verbera verberibus recompensantur*. Elismerte a sajtóperek relatíve magas számát, de az esküdtek döntésének helytállóságát nem tartotta elvitathatónak, és „a tiszta jellem bemocskolása még nem került ki eddig esküdeink sújtó szavazatát [...]”. Az esküdtek józanságára tett megjegyzést *ipso facto* utasította el, csupán a felfüggesztéssel kapcsolatos észrevétellel tudott némileg azonosulni.⁹⁶

Gelléri a támadásokra kimerítő választ adott: továbbra is kitért az előző cikkében ismertetett kritikái mellett, s ezúttal neves jogtudósok – *Mittermayer, Goltdammer, Gneist, Glaser, Schwarze, Gross, Lorbeer* – szakvéleményét is segítségül hívta. *Story* amerikai jogtudóst is idézte, ki ekként nyilatkozott: „Minden vádlott alkotmány biztosította szent jogának tartom, hogy az esküdtek a tények, a bíró a jogkérdés felett határozon. A bíróság kötelessége az esküdteket felvilágosítani, az esküdtek kötelessége viszont a törvénynek engedelmessé válni, a mint azt a törvényszék megmagyarázza. Minden polgárnak joga van az ország fennálló törvényei szerint nyerni ítéletet, nem pedig egy oly törvény szerint, miként azt az esküdtek önkény, értetlenség vagy esetleges félreértésnél fogva értelmeznék.”⁹⁷ Megvédte a jogorvoslati problémákkal kapcsolatos álláspontját is, melyben az angol esküdszéki elnök-bíró jogait részletezte téves verdikt esetén (új tanácskozás elrendelése, új esküdszék elé terjesztés, főtörvényszékhez utalás). Jól látta meg Kacziány hazafiúi szemléletét és azt, hogy annak érvelése inkább a honszereteten, mintsem a szakmai direktívákon alapult.

Védekezéséül azért megírta, hogy az esküdszék intézményét ő is a nemzeti szabadság legerősebb sarkkövének tartotta, s hogy a *jury* felállítása „a jogtudomány fejlettségének bizonyossága, s egyben nevezetesen előlépés az igazságszolgáltatás terén”. Záró eszenciájával egyetérthetünk ma is: „Ha már most tekintjük, hogy jelen eljárási szabályaink szerint az esküdtek nálunk úgy a tény, – mint a jogkérdés felett határoznak; ha tekintjük, hogy a büntető eljárás életbe léptetésével az esküdszékek vidéki elsőbírósági kerületekben is fel fognak állítani s a legfontosabb bűnesetekben is bíraskodni fognak: Valjon helyesülhet-e volna-e józanul oly elv, hogy az esküdt nem a törvény s az előadott bizonyítékok, hanem kedélye, rokon- vagy ellenszenve, vagy mint K[acziány] úr mondja, a társadalomtól nyert jogérzete szerint ítéljen!”⁹⁸

Az élvezetes stílusú szakmai bajvíváshoz csupán annyit tennénk hozzá, hogy a történelem igazolta Gelléri aggodalmait – miként azt számos államban mára be is látták, s ezért az esküdszéki bíraskodás rendre háttérbe szorult. A dualizmus kori szabályozásunk egyébként megfelelt az akkori európai normáknak: a maga totalitásában nem volt sem sikerültebb, sem rosszabb, mint a kontinens egyéb államainak megoldásai. Azt azonban nem vették megalkotói figyelembe, hogy az angolszász jog- s benne eljárási rendszer gyökeresen különbözött a hazai viszonyoktól, s a differencia nem nemzedékekre, hanem az egész történelemre visszamenően fennállt. Mégis, Európa akkoriban ünne-

⁹⁶ KACZIÁNY [NÁNDOR]: Válasz „a magyar és az angol esküdszéki eljárás” című cikkre. JK. IV. évf. 1869. október 12. 286–287. p.

⁹⁷ GELLÉRI: Válasz. Esküdszéki eljárásunk tárgyában. JK. IV. évf. 1869. november 2. 302–303. p.

⁹⁸ GELLÉRI: i. m. 305. p.

pelte az angoloknál sem mindig megfelelően működő *juryt*,⁹⁹ s próbaképpen alkalmazták is az államok Máltától Norvégiáig.

b) Hibák az őslajstromban. Debrecen ellenzéki hitvallása

Dolgozatunk végén egy érdekes jogesetet ismertetünk, amely szintén az anomáliákhoz kapcsolódik. Debrecen szabad királyi város az 1867. évi esküdtszéki szervezésben komoly hibát vétett, melyet beismerni vonakodott; ennek sommázata a következő.

A bel- és igazságügy-miniszter által 1867. március 17-én kibocsátott rendelet szerint – amely június 16-án lépett hatályba –, valamint az igazságügy-miniszter 1867. május 4-i és május 17-i rendelete alapján újjá kellett szervezni az esküdtszékeket az 1848. évi XVIII. tc-nek megfelelően Debrecenben is. Meghagyták azt is, hogy az említett tc. 30. § (4) bekezdése és a 40. § szerint „a város területén megjelenő elmeműveknek a polgármesternél teendő példánya a kerületi közbíróhoz rendesen átküldessék”. Az esküdtképességet igazoló jegyzék tizennégy napon belüli elkészítését *Harsányi Gábor* képviselőre bízta, aki el is végezte feladatát, s a július 4-i közgyűlés már az esküdtek kijelöléséről (a szolgálati lajstromról) értesülhetett. Ez még rendben is lett volna, csak hogy a július 31-i ülésnapon felolvasták az igazságügy-miniszter azon körrendeletét, amelyben arról számolt be, hogy az izraelitákat *némely* városokban a listákról szándékosan mellőzték. Ekkor Debrecen nyugalommal tudomásul vette a rendeletet mondván, hogy a jogorvoslatra megfelelő időt hagyott – aki panasszal akart élni, megethette azt.

Azonban – miként kiderült – Debrecen is a „némely városok” közé tartozott: a miniszter válaszában sérelmezte, hogy „[...] a városi közönség az esküdt bíraskodást egyedül jognak tekinti, melynek élvezete egyedül a jogosítottak tetszésétől van feltételezve [...] Az esküdtbíraskodás nem egyedüli jog, de olyan törvényes kötelezettség is, amely alól magát senki, annál kevésbé a polgárok egy egész osztálya törvényes ok nélkül ki nem vonhatja [...] Az esküdtszék életbe léptetését nem szabad egyesek közösségétől függővé tenni.” Ezért ismét felszólította a közgyűlést: tegyen eleget az esküdtképességet igazoló lista helyes megalkotásának (1848: XVIII. tc. 17. §).¹⁰⁰

A közgyűlés válaszában kifejtette, hogy szerinte mindenben a jogszabályoknak megfelelően járt el, mivel az *izraeliták polgárosítása* addig nem történt meg, *ergo* nem kívánták a városi polgárjoggal nem rendelkezőket kötelezettséggel terhelni, mivel „kötelességet jog nélkül alkotmányos felfogás szerint képzelni nem tudunk”. Másrészt pedig a rendelkezésre álló három nap alatt jogorvoslati igénnyel állítólag az érintettek nem is léptek fel; ezek alapján a közgyűlés szinte kikérte magának a gyanúsítást és elvárta, hogy a miniszter a törvényhatóság eljárását minden törvényesnek ismerje el (csupán egyetlen képviselő terjesztett elő indokolt ellenvéleményt). Egyébként nem kívánták a határozatukat megváltoztatni, s a méltányosság elvéről sem kívántak szót ejteni.¹⁰¹

⁹⁹ Egy súlyos angliai esküdtszéki hibáról számol be egy JK-beli tudósítás a *Mast-Hope vasútállomás* ügyében: A bíró e szavakkal kommentálta az esküdtszék tévesen felmentő határozatát: „Nekünk azonban nincs hatalmunkban a nagy igazságtalanságot, melyet önök az egész emberiségen elkövettek, orvosolhatni.” JK IV. évf. 1869. november 2. 307–308.p.

¹⁰⁰ HBML. IV. B. 1106/a. 5. ügyiratszám. (a továbbiakban: üsz.) 41., 42., 57., 124., 194., az esküdtek jegyzékéről lásd: *Alföldi Hírlap* (a továbbiakban: AH.). 1867. új I. évf. 2. szám. július 4.; valamint még MRT 1867. II. kiadás. Pest, 1871. 39–41.p., 83–84.p.

¹⁰¹ HBML. IV. B. 1106/a. 5. üsz. 194., AH. 1867. 38. szám. szeptember 26., 41. szám. október 3.; a sajtóvétségek felett ítélő esküdtszékek tagjainak kiválasztásáról lásd az 1867. május 17-én 307. sz. alatt kelt igazságügyminiszteri rendelet (A sajtóvétségek felett ítélendő esküdtszékek felállítása iránt) 6–12. §-át. MRT

Természetesen a vita folytatódott: a miniszter válaszában 1867. november elején jelezte, hogy „Jónak látta a városi közönség az izraelitáknak az esküdtek lajstromába leendő utólagos felvétele iránt [...] kiadott újabb rendeletemet folyamat nélkül hagyni, s az érdemben szeptember 25-[-]én 194/6659 sz. alatti felterjesztésében az esküdtek megállapítása körül követett alaki eljárások helyességét vitatván, ebből oly következtetést vont, hogy a kormány felügyeleti jogát semmisítené meg”. A miniszter ismét felszólította a várost, hogy végre egészítse ki azt a lajstromot.¹⁰² A közgyűlés végül engedett: elrendelte a teendők megvalósítását, de kijelentette, hogy „egy, a törvényhozás intézkedésének fenntartott ügyben, közkormányzati úton, alaki eljárás színe alatt jött létre oly elvi kérdést érintő döntő határozat, amely a sarkallatos törvények értelmében egyedül csak a törvényhozás illetékes tényezői által lett volna jogosan kimondható”. Egyszersmind emlékiratot fogalmaztak az országgyűlés számára, amelyben beszámoltak a történekről, és lényegében a kormányra hárították át a felelősséget, mivel kérték annak kimondását, hogy az „[...] igazságügy minisztériumnak akkor lett volna kötelessége az izraeliták minősítését érvényesíteni, midőn a sajtóügyi bíróságok szervezésére az országgyűléstől felhatalmazást nyert”.¹⁰³

Olajként a tűzre öntve a sértett közgyűlés azt is kijelenteni követte, hogy „[...] ha a nemzet ily eljárás ellen óvást nem tesz, ezen előzetes eset példájára megérthetjük, hogy alkalmilag egy másik, nem a felvilágosult eszmék kívánalmainak hódoló kormány kísérletet tehet törvénybe ütköző törekvését a nemzet közérzetével egyenes ellentétben álló irányban hasonlóképpen közkormányzati rendelet útján érvényesíteni”.¹⁰⁴

A fenti tényálláshoz megjegyzésként annyit fűzünk, hogy nem tudjuk osztani a közgyűlés álláspontját, mivel az izraeliták egyenjogúsítása tulajdonképpen megtörtént, még ha az 1849. évi, „A zsidókról” szóló (IX.) tc. megalkotása nem is felelt meg mindenben a törvényes kívánalmaknak. Ezen tc. 1. §-a szerint „A hazának polgárai közt vallásbeli különbség, jog és kötelesség tekintetében különbséget nem tevén, ezen elv szerint kijelentetik, mikép a magyar álladalom határain belől született, vagy törvényesen megtelepedett mózes vallású lakos, mind azon politikai s polgári jogokkal bír, mellyekkel, annak bármely hitű lakosai bírnak”. Ráadásul az 1867. május 17-i sajtóesküdszéki rendelet kiegészítéseként megalkotott, s 1867. július 17-én kihirdetett igazságügy-miniszteri pótrendelet 13. pontja *expressis verbis* rendelkezett az izraelita esküdtek eskütételének módjáról.¹⁰⁵ És – bár Debrecen talán nem értesült róla, de – Pest városát is felszólította egy igen terjedelmes és a saját stílusához viszonyítva meglehetősen indulatos rendeletében *Horvát Boldizsár* a hasonló hiányok pótlására, melyben jogos észrevételét dogmatikailag is interpretálta.¹⁰⁶ Ezek alapján az izraelita esküdtképesség aligha volt elvitatható. 1867 decemberében pedig egyébként is kihirdették az 1867. évi XVII.

1867. II kiadás. Pest, 1871. 92–94.p.

¹⁰² A m. k. igazságügyminiszternek 1867. szeptember 10-én kelt rendelete Debrecen város közönségéhez, az izraeliták esküdszéki képességére vonatkozó utasításnak teljesítése iránt. MTRT 1867. Pest, 1868. 416–418. p.

¹⁰³ HBML. IV. B. 1106/a. 5. üsz. 261.

¹⁰⁴ Lásd az előző jegyzetet.

¹⁰⁵ 1867. május 17-én 307. sz. alatt kelt igazságügyminiszteri rendelet a sajtóvétségek felett ítélandó esküdszékek felállítására, valamint az 1867. július 25-én kelt igazságügyminiszteri pótrendelet az 1867. május 17-én kibocsátott miniszteri rendelet némely pontjaira nézve felmerült kételyek tárgyában. MRT 1867. II. kiadás. Pest, 1871. 89–115.p., 242–248.p.

¹⁰⁶ A m. k. igazságügyminiszter 1867. július 18-án 448/el. sz. alatt kelt és Pest városához intézett rendelete az esküdszéki képességgel bíró izraeliták tárgyában. MRT 1867. II. kiadás. Pest, 1871. 233–236.p.

tc-t az izraeliták egyenjogúságáról polgári és politikai jogok tekintetében, mely szerint: „Az ország izraelita lakosai a keresztény lakosokkal minden polgári és politikai jog gyakorlására egyaránt jogosítottaknak nyilvánítatnak. Minden ezzel ellenkező törvény, szokás vagy rendelet ezennel megszüntetetik.”

Minden esetre az ilyen radikális, néhol inkább dacos ellenzéki szembenállás 1867 után jellemzőjévé vált Debrecennek legalább annyira, mint amennyire lojális fűzte a kormányzathoz 1848–49-ben.¹⁰⁷ Számos esetben azonban hiányzott a következetesség, miként jelen kérdésben is: a '48-as elvekhez és a „kossuthizmushoz” a mózes vallásúakról szóló tc. is hozzátartozott – ha később nem is, de legalább 1867-ben igen...

TAMÁS ANTAL

PRESS JURIES AND THEIR REGULATION IN HUNGARY (1867–1896)

(Summary)

The author would like to present the atmosphere of special court dealing with press matters (common jury) in this essay. After a short historical introductory chapter the dogmatic of organising of press juries can be red calling attention to the solving of several European countries. After it you can meet the summarising of departmental orders connected with jury after 1867 until the Criminal Process Code in 1896.

The main chapter contains the sketch of process by jury from its beginning until the penal authorities. It includes the fundamental principles, the roll of the investigating judge, the public attorney, the judges, the layers and the defendant as well, also the establishing and working of the jury and the verdict itself.

In the third part of the essay the author presents several contemporary opinions about the functioning of press juries in the beginning of the dualistic era. Finally an interesting case comes about the problems of creating the list of jurymen in Debrecen.

¹⁰⁷ Hasonló, csak választási célú lajstromkészítésbeli vitáról számol be Pécssett 1868-ból RUSZOLY JÓ-ZSEF: *Országgyűlési képviselő-választások Magyarországon 1861–1868*. Budapest, 1999. 97–100. p.